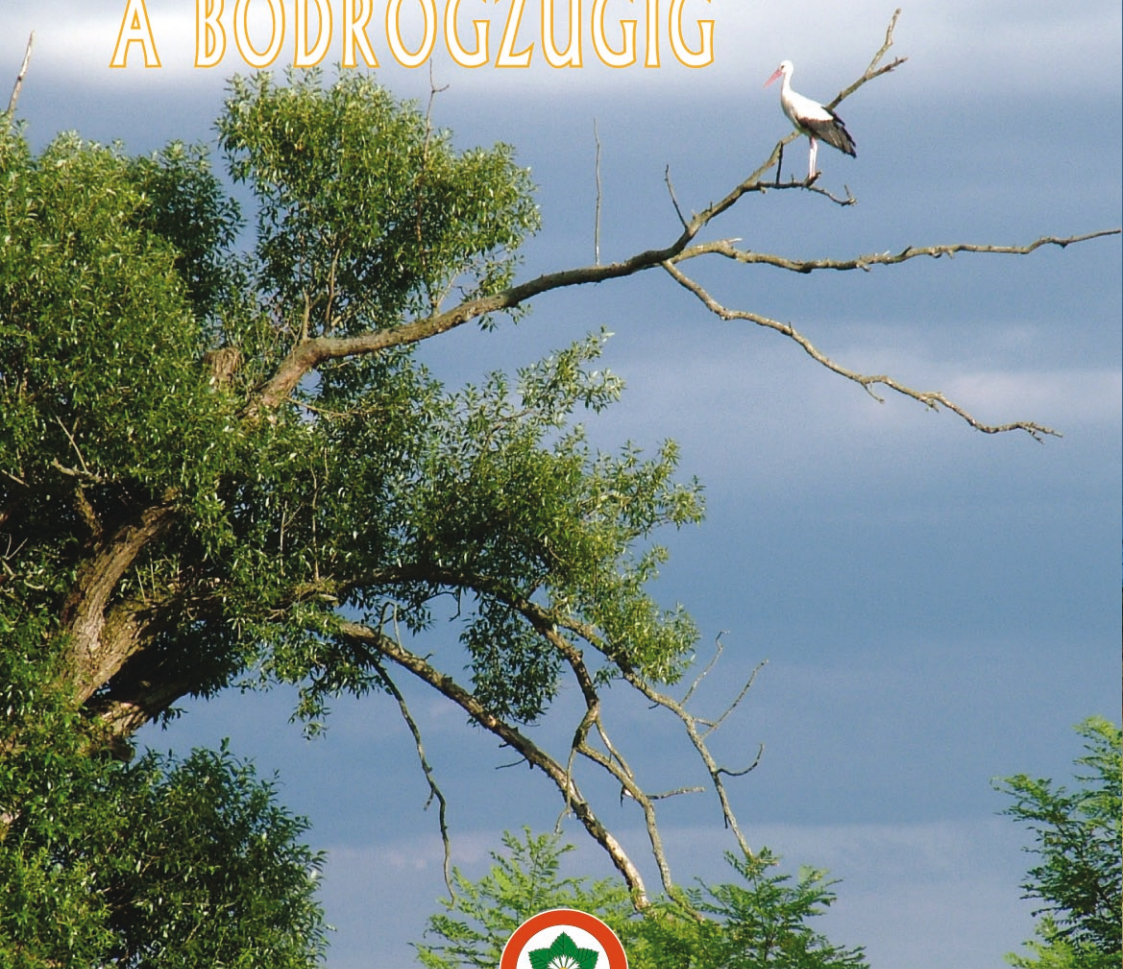

BÁBAKALÁCS FÜZETEK – 4.

HOLLÓKÓTÓL A BODROGZUGIG

ÉSZAK-MAGYARORSZÁG VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEI 2.
TÁJVÉDELMI KÖRZETEK

Természetközeli állapotú bükkös a Zempléni Tájvédelmi Körzetben (K. G.)

TÁJVÉDELMI KÖRZETEK AZ AGGTELEKI ÉS A BÜKKI NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG MŰKÖDÉSI TERÜLETÉN

Az Észak-magyarországi-középhegység és déli előtere egyike hazánk legváltozatosabb vidékeinek. Tájai között andezit-, riolit- és bazaltvulkáni hegységek, karmezőkkel, töbrökkel és víznyelőkkel szabdalts mézskőfennsíkok, merész homokkő-kibukkanásokkal tarkított szelíd dombvidékek, löszös és ártéri üledékekkel fedett tökéletes síkságok egyaránt előfordulnak. A változatos felépítésű tájakat fedő növénytakaró a középhegységek különböző erdőtársulásaitól és virággazdag hegyi rétjeitől a dombvidékek hagyományos tájhasználatokkal formált mozaikjain és az Észak-Alföld erdős sztyepp-növényzetén keresztül a Tisza, Bodrog és Hernád menti ártéri ligeterdőkig terjed.

A három megyére (Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén) kiterjedő és további két megyét (Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg) érintő terület természet- és kultúrtörténeti értékeinek védelmét a *Bükk Nemzeti Park Igazgatóság* (BNPI) és az *Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság* (ANPI) látja el. A két igazgatóság mintegy 1327 500 hektár (hazánk területének közel 15%-a) működési területén 172 115,1 hektár áll országos természetvédelmi oltalom alatt

- *nemzeti park* (2),
- *tájvédelmi körzet* (11),
- *országos jelentőségű természetvédelmi terület* (22), valamint
- „*ex lege*” *védelem alatt álló természeti területek* (lápok, szikes tavak, kunhalmok, barlangok, víznyelők és források) formájában.

Jelen kiadványban az ANPI és a BNPI természetvédelmi kezelésében álló 11 *tájvédelmi körzetet* mutatjuk be.

HOLLÓKÖI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1977

Terület: 141,2 ha

A hollókői Ófalu XVII-XVIII. században kialakított egyszerű formájú, fésűs beépítésben rendeződő, fehérre meszelt házai eredeti állapotukban őrződtek meg napjainkig, s 1987 óta méltán képezik a *világ kulturális örökségének* részét. Hazánk egyik legkisebb területű tájvédelmi körzetét a palóc kisközség táji környezetének megőrzésére hozták létre: az Ófalut körülölelő dombok visszatükrözik az itt élő emberek életmódját, gazdálkodási szokásait, természetismeretét és -szeretétét.

A Hollókőre utaló első írásos emlékek a település fölé emelkedő 262 méter magas sziklás hegytetőre épült várral és a várbirtokkal kapcsolatosak. A szabálytalan alaprajzú, belsőtornyos *várat* minden bizonnyal a tatárjárást követően, a XIII.

században építtette a Kacsics nemzetség. A vár tornyából csodálatos panoráma tárul elénk: látható az Ipoly völgyének jó része, a salgói vár, az egykori örhegyek egészen a Karancsig.

A Hollókői-patak völgyének oldalában, az *Öregszőlők*-dűlőben, lejtésirányban hosszan elnyúló, keskeny *szalagparcellákat* láthatunk. A területet a történeti térképek tanúsága szerint már a XVIII. században szőlők foglalták el. A domboldal mai képe az 1860-ban lezajlott parcellázáskor alakult ki, amikor a mindössze 50 hektáros területet 687 szalagparcellára osztották. A szőlőkbe ezt követően telepítették a gyümölcsfákat köztes növényként. A meredek, agyagos talajú terület kis hozamokat eredményez, és művelése igen fáradságos munka. A falu lakosságának

Az ófalu és a várról (K. G.)

előregedésével, a fiatalság elvándorlásával párhuzamosan a parcellák jelentős részét napjainkra felhagyták. A hagyományos, karós művelésű szőlők, valamint az ősi, a kártevőkkel és betegségekkel szemben ellenálló fajtákat őrző gyümölcsösök nagy része elpusztult, már csak néhány öreg példány dacol az idővel. A parlagon maradt parcellák gyomosodnak, cserjésednek. E sajátos termelési rendszer hozzájárult annak a sajátos szerkezetű és kiemelkedő szépségű tájnak a létrejöttéhez, amely – a műemlék falu korhű természeti környezeteként – méltán képezi a tájvédelmi körzet és a világörökségi terület szerves részét.

Az erdei makkoltatás és a gyepek legeltetése között egyfajta átmenetet képvisel a Vár-hegyen és Gomb-hegyen a zárt erdőállomány ritkításával, feltételezhetően a XVIII. században létrehozott *hagyásfás legelő* hasznosítása. A hatalmas tölgyekkel tarkított ligetes fás terület a XX. század utolsó évtizedeiben a legeltetés megszűnésével csaknem teljesen beerdősült. A Bükk Nemzeti Park Igazgatóság jelentős erőfeszítéseket tesz ennek a kiemelkedő jelentőségű agrártörténeti emléknek és egyben tájképi értékeknek a megőrzése érdekében.

A hollókői emberek életének kicsiny, de kultúrtörténeti szempontból jelentős emlékei a Hollókői-patak völgyében meg-

Hagyományos parasztház (B. Cs.)

található *mosótavak* és *kenderáztató tavak*, valamint a Vár-hegy déli lábánál lévő völgyben a „*parasztfürdő*” maradványai. Rendszeres használatuk a XX. század második felében szűnt meg.

A tájvédelmi körzet kultúrtörténeti emlékeinek gazdag tárházát természeti értékek egészítik ki.

A környék legmarkánsabb geomorfológiai nagyformái a keskeny, elnyúlt alakú telérek. A miocén kori vulkanizmus során keletkezett andezit kőzetanyaga nagy keménységű, így a telér rövid, meredek lejtőkkel emelkedik ki puha, üledékes kőzetekből álló környezetéből. A kemény andezit közvetlen környezetében a szomszédos, laza mellékkőzeteket is megvédte a lepusztulástól. A legnagyobb méretű (mintegy 2,5 km hosszú) az ún. *Hollókői telér*, amely északnyugat-délkeleti csapásirányban a Vár-hegy – Gombos-hegy – Szár-hegy vonulatot hordozza. A Vár-hegyet egyes kutatók a teléren kialakult helyi kitérés központnak tartják. A „nagy” telér déli oldalán, egy abból kiágazó, kisebb méretű telér található. Az ezt feltáró kis kőfejtőben jól tanulmányozhatók a telérkőzetek típusjegyei: a vulkáni kőzetanyagban láthatjuk a mellékkőzet zárványait, peremén a hőhatásra megsült mellékkőzeteket.

A Vár-hegy déli lábánál fakadó *Vár (Strand)-forrás* vize gyengén szénsavas (*csevice jellegű forrás*) és magas rétegeredetű vas- és mangántartalom jellemzi. A forrás a középkorban a vár és a környék lakói számára biztosított ivóvizet, 1936 és 1965 között a közelében létesített „*parasztfürdőt*” táplálta, 1960 és 1989 között innen biztosították a falu vezetékes vízellátását.

A védett növények közül a nagy pacsirtafű (*Polygala major*) egyes kaszálókön teljes borításban díszlik. Más helyen a harangvirágokkal és a borkórókkal alkot színes képet a turbánliliom (*Lilium maritagon*). A Vár-hegy déli oldalán lévő sziklakibúváson a sárga kövirózsa (*Jovibarba globifera* subsp. *hirta*), az északi fodorka (*Asplenium septentrionale*) díszlik varjúhájak (*Sedum sexangulare*, *S. acre* és *S. maximum*) társaságában.

A környék természeti és kultúrtörténeti értékeivel való ismerkedést három tanösvény segíti. Az *Ófalui tanösvény* a földtani adottságokat, értékeket és a táj történelmét, a *Biológiai tanösvény* a növénytani és állattani adottságokat, értékeket mutatja be. A Hollókői-patak völgyében kialakított *kultúrtörténeti tanösvényen* a hagyományos népi élet és gazdálkodás emlékeivel ismerkedhetünk meg, „a mosástól a kenderfeldolgozásig”.

Az Öregszőlők dűlő szalagparcellái (K. G.)

KELET-CSERHÁT TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1989

Terület: 6915,5 ha

A sámsönházi földtani feltárás (K. G.)

A Cserhát keleti részének kialakulásában a miocén kori andezites jellegű vulkanizmus játszott döntő szerepet. A terület eredetileg a Mátra hatalmas méretű vulkáni felépítményének nyugati peremvidékéhez tartozott, és attól csak később különült el a Zagyva folyó árkának besüllyedésével. A lávafolyások és robbanásos jellegű kitörések tufaanyagainak váltakozásával több száz méter vastag rétegvulkáni összlet jött létre. A tűzhányók elcsendesedését követő évmilliók során a vulkáni felépítményt a szerkezeti erők jelentősen feldarabolták, a külső erők pedig erőteljesen lepusztították, így napjainkban az eredeti szerkezet már csak helyenként ismerhető fel. A *sámsönházi Vár-hegy* déli oldalába mélyülő egykori kőfejtő 30–40 méter magas feltárásában két lávafolyás ismerhető fel, amelyeket szórt vulkáni törmelékek tagolnak. Ez a cserhádi és mátrai rétegvulkáni összlet

képződményeinek (*Mátrai Vulkanit Formáció*) és szerkezetének típusfeltárása, részletesen megkutatott és dokumentált *geológiai alapszelvénye*. A feltárás felső részén megjelenő lajtamészko a vulkáni térszint előntő tengerben keletkezett, s rendkívül gazdag különböző tengeri élőlények kövesült maradványaiban. A *mátraszőlősi Függe-kő* andezit anyagú sziklagerince a külső erők hatására különült el a vulkáni lávatarakó többi részétől. A vörös színű sziklák magassága helyenként eléri a 25–30 métert.

A tájvédelmi körzet területének zonális növénytakarása – melyre a Cserhát neve is utal – a középhegységi cseres-tölgyes. Fajgazdag állományai a hegygerinceken, meredekebb oldalakon maradtak fenn, melyekben megtalálható a gérbics (*Limodorum abortivum*) és a kövi pimpó (*Potentilla rupestris*), gyakori a bugás hagyma (*Allium marginatum*). Az északi hegyoldalakon, völgyekben, extrazonális helyzet-

ben gyertyános-kocsánytalan tölgyesek és gyertyános-bükkösök találhatók. A hegyvidéki fajok szinte teljesen hiányoznak belőlük, az úde lomberdei növények (pl. karéjos vesepáfrány – *Polystichum aculeatum*, szálkás pajzsika – *Dryopteris carthusiana*, enyves zsálya – *Salvia glutinosa*, varázslófű – *Circaea lutetiana*) is szórványos előfordulásúak. Északi, sziklás hegyoldalakon a Cserhátban ritkán jelenik meg a törmeléklejtő-erdő, olyan értékes növényekkel, mint a magas csukóka (*Scutellaria columnae*) és a csillogó gólyaorr (*Geranium lucidum*). A száraz déli hegyoldalak sekély talaján molyhos tölgy és virágos kőris uralta melegkedvelő tölgyesek és bokorerdők alakultak ki. Ritka, védett növényfajaik közül helyenként tömeges a pilisi bükköny (*Vicia sparsiflora*), nem ritka a nagyzezerjófű (*Dictamnus albus*), a macskahere (*Phlomis tuberosa*) és a tarka nőszírom (*Iris variegata*). A száraz tölgyesekkel mozaikoló sziklagyeppek és lejtősztyepppek viszonylag kis teret foglalnak el. Nagy kiterjedésűek viszont az erdőirtás eredetű, főként szőlők és gyümölcsösök felhagyásával, mészkövön kialakult félszáraz gyeppek. Az említett gyeptípusok nagyon értékesek, sok védett növény- és állatfaj életlehetőségeit biztosítják. A sziklagyeppekben előfordul a magyar perje (*Poa pannonica*), a magyar bogács (*Carduus collinus*) és a törpe nőszírom (*Iris pumila*), a lejtősztyepppekben, félszáraz gyeppekben a piros kígyószisz (*Echium russicum*), a lánykökörörcsin (*Pulsatilla grandis*), az erdei szellőrőzsa (*Anemona sylvestris*) és a bíbros kosbor (*Orchis purpurea*). A Cserhátban kuriózumnak számít a nagybárkányi Nádas-tó tőzegmohás fűzlápja.

Zoológiai szempontból a száraz tölgyesek, a sziklagyeppek, a lejtősztyepppek és

a félszáraz gyepek a legértékesebbek. Több, nemzetközi szinten is jelentős, fokozottan védett állatfaj él a területen. A száraz tölgyesekben olyan ritka bogarak fordulnak elő, mint például a szilfacincér (*Akimerus schaefferi*) és a vöröscombú facincér (*Rhopalopus spinicornis*). A természetközeli állapotú gyepek kiemelkedő rovartani értékei a fűrészlábú szöcske (*Saga pedo*), a lándzsás karimáspoloska (*Phyllomorpha laciniata*), a rablópille (*Ascalaphus macaronius*), a magyar darázscincér (*Chlorophorus hungaricus*), a barnabundás boglárka (*Polyommatus admetus*) és az osirisz törpeboglárka (*Cupido osiris*). A tájvédelmi körzet egyik legfontosabb értékét jelenti a nyílt tölgyesekben erős álománnyokban élő pannongyík (*Ablepharus kitaibelii fitzingeri*). A madártani értékek közül kiemelendő a fokozottan védett parlagi sas (*Aquila heliaca*), kis békászósas (*Aquila pomarina*), kígyászölyv (*Circaetus*

gallicus), kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és uhu (*Bubo bubo*) fészkelése. Jelentős értéket képvisel a nagyobb patakok gerinctelenfaunája, halai, kétéltűi és a több helyen előforduló, fokozottan védett vidra (*Lutra lutra*).

A tájvédelmi körzet legjelentősebb kultúrtörténeti emlékei *erődített őskori telepek* (bronzkori földvárak) és *középkori várak maradványai* jelentik, mint például a kerekbükki sáncvár, az ecsegi Ilonavár, vagy a Sámsonháza melletti Fejérfő vára.

A tájvédelmi körzet területén, illetve közvetlen közelében *több természetismereti bemutatóhely* található. Tanösvények és tájékoztató táblák segítségével ismerhetjük meg a terület földtani látnivalóit a sámsonházai Buda-hegyen és kőfejtőben, Kozárd határában a Pogányvári-kőfejtőben, a mátraszőlősi Függe-kőn, a cserhátszentiváni kőfejtőben és a felsőtoldi Kecse-hegy két kisebb kőfejtőjében.

Pannon gyík (Sz. T.)

Fejérfő vára (K. G.)

KARANCS–MEDVES TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1989

Terület: 6709 ha (ebből fokozottan védett 447,3 ha)

A Nógrád megye székhelyét, Salgótarján körülrőlő tájvédelmi körzet két, eltérő kialakulású és arculatú kistájra terjed ki, a miocén kori andezites jellegű vulkáni tevékenység által létrehozott *Karancs* nagy kiterjedésű, erősen tagolt lakkolitjára, valamint a pliocén kori bazaltvulkanizmus során létrejött *Medves-vidékre*. Utóbbi terület földtani és felszínalkatani értékei, tájképi szépsége országos viszonylatban is kiemelkedő.

A Salgótarján, Bárna, a szlovákiai Feled és Losonc települések között fekvő, mintegy 550 km² kiterjedésű Nógrád–Gömöri-bazaltvidéken több mint 100 önálló bazaltkibúvás található, többségük Szlovákia területén. A kúpszerű hegyeket és lapos fennsíkokat létrehozó bazaltvulkánok több szakaszban, eltérő jelleggel működtek. A nyugodtabb, lávaközetet létrehozó működés mellett jellemzők voltak a robbanásos kitörések is, mivel a forró magma gyakran került érintkezésbe a felszínt borító idősebb kőzetek, így például az „alsó riolituffa” és a „glaukonitos homokkő” víztartalmával. A forró tüzesezőként visszahulló poranyagból bazalttufa keletkezett. A tufában a vulkáni bombák mellett gyakoriak az idősebb kőzetek zárványai is, amelyeket a felszínre törő vulkáni anyag ragadott magával a mélyből. A vulkáni kúpok egy része hasadékok

mentén jött létre, mint például a Salgó–Kis-Salgó (Boszorkány-kő) vonulata. A kitörések megszűnte óta eltelt néhány millió év alatt a különböző keménységű kőzetek a külső erők, elsősorban a víz, a szél és a fagy tevékenysége következtében eltérő mértékben pusztultak. A válogató lepusztítás révén nagyobb mértékben letarolt laza üledékekből és tufákból kipreparálódtak a kemény bazaltok. Utóbbiak gyakran a mélybeli magmakamrákat a kráterekkel összekötő kúrtókat töltötték ki. Az így létrejött *vulkáni kúrtókitöltések* egyik legjellegzetesebb hazai példája a *Salgó*. Egyedülálló a salgótarjáni *Baglyas-kő*, ahol a bazalt a kúrtót kitöltő tufába nyomult be, és ott telér formájában szilárdult meg. Különlegessége a telérben kialakult 6 méter hosszú barlang.

A kis szilíciumtartalmú, higan folyó bazaltlávák jellemző sajátossága az *oszlopos elválás*. Az oszlopok a lehülés során fellépő zsugorodási feszültségek hatására alakulnak ki, amelyek olyan óriási erővel feszítik a kőzetet, hogy abban a felszínre mint hűtési felületre merőlegesen hasadások, repedések keletkeznek. Az egymással párhuzamosan futó repedések által közrefogott oszlopok legtöbbször öt- vagy hatszög keresztmetszetűek, gyakran teljesen szabályosak. A jelenség típusos előfordulásait láthatjuk például a *Szilvás-kő* keleti oldalán, egy felhagyott kőfejtőben, ahol a 20 mé-

ter magas, kicsit dőlt oszlopok különleges látványt nyújtanak. A hegy északnyugati oldalának kőfejtőjében az oszloposságnak egy ritka példájával találkozhatunk: a függőleges oszlopokon, hozzájuk szervesen kapcsolódva vízszintes oszlopok alakultak ki. A *Salgón* az általánostól eltérően szabálytalan, megközelítőleg négyszögű, vasos oszlopok is előfordulnak. A *somoskői Várhegy* méltán világhírű íves „bazaltzuhataga” már Szlovákia területére esik.

Kialakulásukat tekintve különlegesek a *Szilvás-kő barlangszerű járatai*. A tetőszintbe mélyedő széles hasadékok úgy keletkeztek, hogy a bazalt alól kitermelték az idősebb, miocén kori szénrétegeket, s a felhagyott bányajáratok beomlásával a felszínig nyíló repedések jöttek létre. A barlangászok már több mint tíz járatot tártak fel ebből a szakemberek által konzekvenciabarlangnak nevezett ritka barlangtípusból, mintegy 200 méter összhosszúságban.

A leg több kőzetváltozattal a *Kis-Salgón* találkozhatunk. A tetőszintben a hasadékkitöltő bazaltnak nagyon látványos lemezes-pados elválásai figyelhetők meg, helyenként erősen hajlott, ív alakú formában. A lávaközetet két oldalról vulkáni bombákkal telehintett bazalttufa és salakos bazalt kíséri. A *Kis-Salgón* jól megfigyelhető a bazalt egy sajátos jelensége, az ún. „kukoricacsövesedés”. A „ragyás” kőzet a kristályosodás során és a nagy hőingadozás következtében fellépő feszültségek hatására keletkezett, ami a gömbcentrikus kristályosodási magok kis golyó alakú darabok formájában történő lepattogzását eredményezte. Az apró gömbök murvaként borítják a felszínt.

Habár tájképileg a kúpszerű formáknál kevésbé látványos, földtudományi szempontból kiemelkedően értékes a *Medves*,

Somoskői vár (K. G.)

Tarka nőszirm (J. B.)

amely 13 km²-es kiterjedésével Közép-Európa legnagyobb bazaltfennsíkja. A peremein nyitott szénbányák és kőfejtők szépen feltárják a bazalttakarós fennsík földtani szerkezetét.

A tájvédelmi körzet élőhelyeinek közel 65%-a természetközelinek minősíthető. Ezekben több mint 300 védett növény- és állatfajt tartanak nyilván.

A terület hegyvidéki karakterét a bükkösök őrizték meg leginkább. Számos olyan fajt rejtenek, mely a Kárpátok övének karakterfaja, úgymint a havasalji rózsza (*Rosa pendulina*), a karéjos vesepáfrány (*Polystichum aculeatum*), a nyúlsálta (*Prenanthes purpurea*), a fehér acsalapú

(*Petasites albus*), a fürtös bodza (*Sambucus racemosa*) és a hegyi pajzsika (*Dryopteris expansa* s.l.). A Dunától keletre hazánkban csak a Karancson és Litkénéél él a kora tavasszal nyíló májvirág (*Hepatica nobilis*). A meredek felszínek könnyen kilügződő talajain élő mészkerülő bükkösök gyepszintjében jellemző a fenyőspárga (*Monotropa hypopitys*), az árnyékvirág (*Majanthemum bifolium*), a kis körtike (*Pyrola minor*), ritkán előfordul a kapcsos korpafű (*Lycopodium complanatum*), a gyöngyvirágos körtike (*Orthilia secunda*). A délies oldalak meredek lejtőinek sekély talaján molyhos tölgyes erdők jellemzők. Gyepszintjükben számos melegkedvelő és szárazságtűrő elem található, amelyek itt elterjedési területük északi határán fordulnak elő, így például a majomkosbor (*Orchis simia*), a pilisi bükköny (*Vicia sparsiflora*), a húsos som (*Cornus mas*), a dudafürt (*Colutea arborescens*) és a magas csukóka (*Scutellaria altissima*). A bazalt sziklakibukkanásokon kis kiterjedésű sziklagyepek és sztyepprétfagmentumok is megtalálhatók, melyek jellemző fajai közül érdemes kiemelni a leány- és a fekete kökörcsint (*Pulsatilla grandis*, *P. pratensis* subsp. *nigricans*), a sárga kövirózsát (*Jovibarba hirta*), a hegyi árvalányhajat (*Stipa pennata*), valamint a sztyeppcserjést alkotó sziklai gyöngyvesszőt (*Spiraea media*). A meredeksziklalejtőresek alatt felhalmozódó bazalt kötőmélék sajátos társulásai a törmeléklető-erdők és a hársas sziklatömberdők. Gyepszintjükben tömegesek a páfrányok, például a széles pajzsika (*Dryopteris dilatata*) és az édesgyökerű páfrány (*Polypodium vulgare*), mohaszintjük pedig igen fejlett, vaskos, szőnyegszerű. A bazalttal fedett tetőkről és csúcsokról lefutó vizek a puhább, üledé-

kes rétegekhez érve mély völgyeket, néhol sziklás falú szurdokvölgyeket vájtak ki. Az itt élő szurdokerdők fajokösszetétele igen hasonlít a törmelékletjtő-erdőkéhez, míg gyepszintjük a montán bükkösöket idézi. A hegylábirégióban kitaruló patak völgyekben gyertyános égerligetek fejlődnek, melyeknek lombkoronaszintjében az időszakos vízelöntést is elviselni képes mézgas éger (*Alnus glutinosa*) uralkodik. A helyi gyertyános égerligetek montán fajokban (pl. erdei zsurló – *Equisetum sylvaticum*, struccharaszt – *Matteuccia struthiopteris*, ikrás fogasír – *Cardamine glanduligera*) gazdagok, s ilyen tekintetben hazánkban igen értékesek. A bazaltfelszíki zömét emberi hatásra kialakult fátlán társulások borítják, melyek fennmaradása csak a rendszeres kezelések, a kaszálás és legeltetés tudják biztosítani. Nagy kiterjedésben találunk mezofil kaszálókat, de savanyúságkedvelő, taposástűrő növényzet is megtalálta életfeltételeit itt, melyben tenyészik a szőrfű (*Nardus stricta*), a háromfogfű (*Sieglingia decumbens*) és a védett réti szegfű (*Dianthus deltoides*). A laposok teknőiben és mesterséges mélyedésekben hínárnövényzet, illetve mocsári társulások (gyékényesek, magassásosok) is kialakulhattak. A kaszálókon – 500 m tszf. magasságban – az alföldi szikes laposok dekoratív pázsitfűfaja, a hernyópázsit (*Beckmannia erucifolius*) is előfordul.

A változatos növénytakaró fajgazdag, ritka, védett fajokban bővelkedő állatvilág számára biztosít élőhelyet. A középhegységi bükkösökben él az egyik legszebb európai bogár, a havasi cincér (*Rosalia alpina*). A tölgyesekben gyakran találkozhatunk az Európa-szerzte erősen megritkult nagy hősiccér (*Cerambyx cerdo*) és a szarvas-

Havasi cincér (*J. R.*)

bogár (*Lucanus cervus*) példányaival. A madarak közül említésre érdemes a fekete harkály (*Dryocopus martius*), a holló (*Corvus corax*) és a fokozottan védett fehérhátú fakopáncs (*Dendrocopus leucotos*) jelenléte. A kis területi kiterjedésű vizes élőhelyeken a hazánkban ritka piros szitakötő (*Leucorrhinia pectoralis*) előfordulását sikerült kimutatni.

A kultúrtörténeti emlékek közül a legjelentősebbek a bazaltkúpokra épült középkori várak. Salgó vára a későromán világi építkezések egyik szép példája. Az országhatáron emelkedő Somoskő vára a gótikus építészet első szakaszának világi emlékei közé tartozik – ma Šomoška néven Szlovákia része.

A természeti és kultúrtörténeti értékek megismerését több tanösvény (Kis-Salgó, Szilvás-kő) és egyéb természetismereti bemutatóhely (magyarbányai kőtár, eresztvényi bányászati bemutatóhely és madárpark) segíti.

A tájvédelmi körzet területéhez északon közvetlenül kapcsolódik a Szlovák Köztársaság területén létrehozott Cerová Vrchovina (Cseres-hegység) Tájvédelmi Körzet.

MÁTRAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1985

Terület: 11 862,7 ha

Az Észak-magyarországi-középhegység részét képező Mátra a Kárpátok belső vulkáni övezetéhez tartozik. A hegység fő tömegét a miocén kori (19–13 millió éves), nagyobb-részt andezit, andezittufa és andezit agglomerátum váltakozásából álló, több száz méter vastag réteg vulkáni összlet képezi. A vulkáni kőzetek a völgyek alján helyenként *látványos feltárásokban* bukannak a felszínre, mint például a *parádfürdői Ilonavölgy* felső szakaszán, ahol a kőzetcfalon a patak 8 m magas vízeséssel zúdul alá. A szomszédos völgyben hosszú, keskeny andezittelérek preparálódtak ki, amelyeket a népnyelv Ördöggátaknak nevez. A kemény vulkáni kőzetekben a hegység déli oldalán a Tarjánka-patak hazánk egyik legszűkebb *szurdokát* alakította ki. Az alapkőzetből a hegytetőkön helyenként *merész sziklaformák* preparálódtak ki. A sziklafalak, kőbástyák, előterükben a durva törmelékből álló törmelékmezők, kőtengerek a pleisztocén jégkor-

szakok során alakultak ki a fagy kőzetaprózó hatására. Ilyen kifagyásos formaegyüttesekkel találkozhatunk az *Ágasváron*, az *Óváron*, a *Galyatetőn*, a *Kékesen* és a *Sas-kőn*. A *Csörgő-lyuk* hazánk leghosszabb (370 m) nem karsztosodó kőzetben kialakult barlangja. A vulkáni működés szüneteiben és lezárultát követően erős vulkáni utóműködés zajlott, amelynek során gazdag értelepek keletkeztek. A jelentős ércvagyonra Gyöngyösoroszi, Parádsasvár – Nagylápafő, Mátraszentimre és Recsk térségében a középkortól napjainkig bányák települtek. A vulkáni utóműködésnek köszönhetően a hegységben sok kén-hidrogénes, szén-dioxidos forrás, ún. *csevice* tör fel a felszínre. Ilyenek a parádfürdői Szent István-forrás (Ilonavölgy), a parádóhutai Klarissza-forrás, a Mátraderecske és Parádsasvár térségében lévő források.

A Mátra erdős táj, változatos erdőtársulásokkal. Legjellemzőbb erdőtársulása a középhegységi cseres-tölgyes. A cseres-tölgyeseket északon 550 m, délen 650 m magasság körül gyertyános-tölgyes, majd bükkös váltja fel. 900 m fölötti magasságban, a Kékes, Galyatető és Pizskéstető északi, hűvös lejtőin magashegyi bükkös található. Ezekben a helyeken több magashegységi faj talál életteret. Ilyen például a Kékes északi oldalának montán bükkösében élő havasalji rózsza (*Rosa pendulina*), havasi iszalag (*Clematis alpina*), havasi ribiszke (*Ribes alpinum*), pávafarkú salamonpecsét (*Polygonatum verticillatum*) és piros mécsvirág (*Melandrium sylvestre*). A forráslápok, valamint az azokat kísérő kisvízfolyások védett különlegessége a hegyi perje (*Poa remota*), amelynek valamennyi hazai előfordulása a Mátrában található, a Galya déli előterében, illetve a Kékes tömbjének északi lábánál. Szintén ezekhez az élőhelyekhez kötődik a hússzínű ujjaskosbor (*Dactylorhiza incarnata*), az erdei ujjaskosbor (*Dactylorhiza fuchsii*) és a sugárkankalin (*Primula elatior*). Tavaszi időszakban vízzel borított cseres-tölgyesben a kockás liliom (*Fritillaria meleagris*) él egyetlen mátrai élőhelyén. A Mátra déli oldalán, a lejtőlábi melegkedvelő tölgyesek és a tatárjuharos lösztölgyesek átmeneti állományokat alkotnak,

Ilona-völgyi vízesés (K. G.)

Kékesi erdőrezervátum (U. L.)

erdőössztyepp-elemekkel. A régi erdőirtások helyén legelők, majd kaszálók, mára pedig fajgazdag hegyi rétek, vörös csenkeszes, háromfogfűves, szőrfűves gyepek, kékperjés láprétek alakultak ki. Ezekben a réteken él például a szibériai nőszírom (*Iris sibirica*), az osztrák tárnicska (*Gentianella austriaca*), a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*), a fekete kökösör (Pulsatilla pratensis) és a gömbös kosbor (*Traunsteinera globosa*).

A flórájához hasonlóan a Mátra állatvilága is rendkívül gazdag és változatos. A hegység ritka, védett kételtűfajai az alpesi gőte (*Triturus alpestris*), a sárgahasú unka (*Bombina variegata*), az erdei (*Rana dalmatina*) és gyepi béka (*Rana temporaria*), a levelibéka (*Hyla arborea*) és a foltos szalamandra (*Salamandra salamandra*). A mátrai melegkedvelő tölgyesek, bokorerdők igen ritka, fokozottan védett hullófaja a panongyík (*Ablepharus kitaibelii fitzingeri*).

Szibériai nőszírom (K. G.)

A nagy területű, zárt erdőknek, illetve a környező peremterületeknek igen gazdag a madárvilága. A fokozottan védett fajok közül említést érdemel a vándorsólyom (*Falco peregrinus*), a parlagi sas (*Aquila heliaca*), a kígyászölyv (*Circaetus gallicus*), a fehérhátú fakopáncs (*Dendrocopos leucotos*) és a fekete harkály (*Dryocopus martius*). A Mátrában számos védett emlősfaj is élőhelyet talál. Az idős, lombos erdők korhadt fatörzseiben lel menedékre számos denevérfaj, ezért az erdőgazdálkodás során ezen faegyedek kiemelt védelme szükséges. Fontos élőhelyet jelentenek számukra a Mátrában az ércutatások után visszahagyott bányavágatok, tárók is. Az igen óvatos, rejtett életet élő vadmacska (*Felis sylvestris*) az érintetlen idős erdők lakója. A hegyvidék másik macskaféle ragadozója az igen ritka, csak szórványosan előforduló, fokozottan védett hiúz (*Lynx lynx*).

A hegység kultúrtörténeti emlékei közül kiemelkednek a középkori várak. A domoszlói Oroszlánvár, a gyöngyössolymosi Nyezetvár, a markazi Markazvár és a mátraszentimrei Ágasvár egyaránt meredek oldalú, s így nehezen megközelíthető hegytetőkre épültek.

Hiúz (S. J.)

HEVESI FÜVES PUSZTÁK TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1993

Terület: 13 377,6 ha

A tájvédelmi körzetnek helyet adó Hevesi-sík kistáj a Tisza-völgy, illetve az Észak-magyarországi-középhegység részét képező Mátra és Bükk előterében terül el. A terület alapját képező kavicsos és homokos anyagú hordalékkúpot a hegyvidék felől lesiető vízfolyások, elsősorban a Laskó- és az Eger-patak építette fel. A hegyvidék és a síkság közötti átmeneti fekvésből következik a természeti adottságok (pl. talajok, klíma, növényzet) átmeneti vonása is.

A térség egyik legmarkánsabb növényzeti típusát a szikések adják, melyek kialakulásában és fennmaradásában nagy szerepet játszottak az emberi tevékenységek hatásai. A szikések növényvilága bár szegényes, a változatos mikrodomborzatnak megfelelően mozaikos élőhelyek jellemzőek. A mozaikosság a vízborítás időtartamától, valamint a talaj szikeseződésének és eróziójának a mértékétől függ. A mozaikos jellegű, ún. padkás szikések legszebb képviselői a pélyi Hosszú- és Ludas-fertőben, a jásziványi Templom-dűlőben, illetve Sarud térségében találhatóak. A szikes laposok („fertők”) zsiókás, sziki harmatkásás, hernyópázsitos mocsaraiban és rétjein él a kispészű aszat (*Cirsium brachycephalum*), a sziki here (*Trifolium angulatum*) és a sziki boglárka (*Ranunculus lateriflorus*). A mocsarakat a szikerek kanyargós hálózata veszi körül,

melyben uralkodnak az egyéves fajok, úgymint a kígyófarkfű (*Pholiurus pannonicus*), a vékony útifű (*Plantago tenuiflora*) és az egérfarkfű (*Myosurus minimus*). Legkiterjedtebbek a cickóros és az ürmös sziki gyepek, melyeket hagyományosan legeltetéssel hasznosítanak. Az elmúlt csapadékosabb években a belvizes szántók peremén, mocsarak szegélyében megjelentek a törpekákás iszapnövényzet képviselői is: a heverő iszapfű (*Lindernia procumbens*), a pocsolyalátonya (*Elatine alsinastrum*), a magyar látonya (*E. hungarica*) és az iszaprojt (*Limosella aquatica*).

Vegetációtörténeti szempontból érdemes még kiemelni egy szikésekhez köthető – de löszfajokban is gazdag – értékes növénytársulást: a sziki erdőspusztaréteget, melynek legértékesebb állományai a dormándi Nagy-Hanyiban találhatóak. Jellemző védett fajai a fátyolos nőszirm (*Iris spuria*), a sziki kocsord (*Peucedanum officinale*) és a réti őszirózsa (*Aster sedifolius*).

A löszgyepeket jórészt már a neolitikumtól kezdve feltörték és hasznosították. Maradványaik főleg határmezsgyéken, sáncokon illetve a szikésekiből kiemelkedő löszös hátakon maradtak fenn. A tájvédelmi körzet értékes löszfajai közül érdemes kiemelni a macskaherét (*Phlomis tuberosa*), a változó gurgolyát (*Seseli varium*), a hibrid gyujtoványfűvet (*Linaria x kocianovichii*)

és a hengeresfészű peremizst (*Inula germanica*). Hegylábperemi löszgyepeken dombvidéki elemek is fennmaradtak, úgymint a Janka-tarsóka (*Thlaspi jankae*), a piros kígyószisz (*Echium maculatum*) és az epergyöngyike (*Muscari botryoides*).

Az évszázadok során jelentősen átalakított táj és a folyamatosan változó tájhasználat ellenére fajokban gazdag a térség állatvilága is. A szikesek jellemző futóbogarai a széles fémfutó (*Harpalus latus*) és a lapos futonc (*Licinus depressus*), míg a sokpontos tarfutó (*Calathus fuscipes*) és a nagy selymesfutrinka (*Harpalus rufipes*) számos élőhelytípusban is előfordul.

A nappali lepkék szempontjából szerkezetileg az „erdőssztyepp-jellegű” bokros, ezüsthág gyepterületek, a kisebb erdőfoltok, a nyílt, fátlan gyepek és a szikes mocsár élőhelytípusok a legjelentősebbek. A gyakorinak tekinthető ékesboglárka (*Everes argiades*) mellett érdekes adat a több példányban is előkerült kormos ékesboglárka (*Everes decoloratus*), amely xerotherm-montán elem. A lóromos mocsarak egyik védett nappali lepkefaja a nagy tűzlepke (*Lycaena dispar*), míg a farkasalmával borított csatornapart-szakaszokra a farkasalma-lepke (*Zerynthia polyxena*) jellemző.

A Hevesi-sík pókjai tipikus példáját mutatják az alföldi szikes területek pókfaunájának. Számos, országsherte elterjedt fajon

kívül igazi ritkaságok is élnek itt. Napközben a farkaspókok képviselőivel találkozhatunk leggyakrabban; ezek zsákmányukat fogóháló készítése nélkül ejtik el. Legjellemzőbb képviselője a pusztai farkaspók (*Pardosa agrestis*). Éjszaka a napközben talajrepedésekben, kövek alatt rejtőzködő kövipókok szintén fogóháló használatával nélkül szerzik zsákmányukat. A kétéltűeket az időszakosan vízzel borított részeken találjuk meg legnagyobb számban. Az Európai Unió által is védett vöröshasú unka (*Bombina bombina*) gyakori faj, de előfordul a barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*), a barna varangy (*Bufo bufo*), a zöld varangy (*Bufo viridis*), a zöld levelibéka (*Hyla arborea*), a kecskebéka (*Rana esculenta*) és a tavi béka (*Rana ridibunda*) is.

A terület legjelentősebb természeti értékeit az itt élő ritka és veszélyeztetett madárfajok jelentik. A terület kiemelkedő madártani értékei miatt bekerült a Fontos Madárelőhelyek (IBA) jegyzékébe. A hazánkban előforduló 368 faj közül a tájvédelmi körzetben eddig 259 madárfajt sikerült megfigyelni! Megtalálhatók a jellegzetes pusztai fészkelő fajok: a szalakóta (*Coracias garrulus*), az ugartyúk (*Burhinus oedicephalus*), a parlagi sas (*Aquila heliaca*), a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*). A terület legfeljebb kincse az itt élő tűzok (*Otis tarda*) állománya. A vonulási időszakban a vízzel borított területeken partimadarak tömegei lennek biztos táplálkozó-és pihenőhelyre, a téli időszakban pedig rétisasok (*Haliaeetus albicilla*) jelennek meg nagy számban.

Az emlősök közül legnagyobb értéket a térségben élő vidra (*Lutra lutra*), a vadmacska (*Felis sylvestris*) és a molnárgörény (*Mustela eversmanni*) jelenti.

Kerecsensólyom (Sz. T.)

BORSODI MEZŐSÉG TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1989

Terület: 17 932,2 ha

A tájvédelmi körzet területét két eltérő kialakulású és arculatú táj alkotja, ahol a domborzat és a talajviszonyok különbözősége eltérő növényzet kialakulását és fennmaradását tette lehetővé. A hordalékkúpon („pusztai rész”) igen sok elhagyott folyómeder található, melyekben mára a feltöltődés révén mocsári növényzet alakult ki. A hosszúkás, egymással gyakran párhuzamos mocsarakban a növényzet ősi jellegű, bár az 1960-as évekbeli mederrendezések számos mocsár kiszáradásához, átalakulásához járultak hozzá. A „mentett ártéri rész” 1939-ig a Tisza élő ártere volt. Az áradások rendszeresen elöntötték, ezért mocsarai részben feltöltődtek, nyáron hamarabb kiszáradnak, mint az északabbi részek mélyebb, sokszor meredek partfalú mocsarai.

A pusztai rész egyetlen hatalmas gyepterület, melyet a kanyargó mocsarak szabdalnak fel, míg a peremeken és a pusztai gyepek közé zárványként ékelődve szántóterületek találhatóak. A száraz gyepterüle-

tek részben ősi löszpusztarétek, melyeket hagyományosan legeltetéssel hasznosítottak, hasznosítanak. Fajai egyrészt alföldi jellegűek (pl. macskahere – *Phlomis tuberosa*, hengeresfészű peremizs – *Inula germanica*, nyúlánk sárma – *Ornithogalum pyramidale*), másrészt a Bükkaljáról részben a patakok segítségével „lehordott” sztyepp- és erdősztyepp-fajok (pl. agárkosbor – *Orchis morio*, tavaszi hérics – *Adonis vernalis*, közönséges borkóró – *Thalictrum minus*, parlagi rózsza – *Rosa gallica*).

Míg a löszgyepek esetén a legeltetés erős degradációs tényező, addig a természetes, ősiszikesek esetében a nyílt felszínű gyepék fő fenntartó tényezője. A Borsodi-Mezőség területén mind az ősi típusú szikesek, mind pedig a vízrendezés hatására a réti talajok szolonyeceseedésével létrejött másodlagos állományaik megtalálhatók. Jellemző feltűnő fajaik közül kiemelhetők a tavasszal virágzó kamilla (*Matricaria recutita*) és a nyárvégi puszta képét meghatározó sóvirág (*Limonium gmelinii*). A szikesek fajai jó rész kontinentális – eurázsiai elterjedésűek,

melyek jól alkalmazkodtak a klimatikus, talajtani adottságokhoz. Növényföldrajzi szempontból értékes fajai a kígyófarkfű (*Pholiurus pannonicus*), az erdélyi és a vékony útifű (*Plantago schwarzenbergiana*, *P. tenuiflora*), a bárányparjé (*Camphorosma annua*) és a heverő seprűfű (*Kochia prostrata*). A szikes mocsarakban tenyészik a gyakorinak mondható kiséfészű aszat (*Cirsium brachycephalum*), a kétsoros sás (*Carex disticha*), a pannon bennszülött buglyos boglárka (*Ranunculus polyphyllus*) és a sziki boglárka (*R. lateriflorus*). Állományalkotó a vízi harmatkása (*Glyceria maxima*), a tavi káka (*Schoenoplectus lacustris*), a sziki káka (*Bolboschoenus maritimus*) és a parti sás (*Carex riparia*). A mocsarak igazi ritkasága a zombéksás (*Carex elata*), a pompás kosbor (*Orchis laxiflora* subsp. *elegans*), a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*) és a lápi ibolya (*Viola stagnina*), melyek termőhelyei egy-egy feltöltődött lápszemmaradvány utolsó hírnökei a pusztában. Sajátos növényösszetételűek az egykori vízfolyások kissé szikesedő talaján kialakult sziki magaskórósok, melyek vezérnövényei a réti őszirózsa (*Aster sedifolius*) és a sziki kocsord (*Peucedanum officinale*). Ezek mellett számos más dekoratív védett növény is előfordul, így a fátyolos nőszirm (*Iris spuria*), a réti iszalag (*Clematis integrifolia*), a bugás hagyma (*Allium paniculatum*) és a macskahere (*Phlomis tuberosa*).

A terület állatvilágán is jól érződik a táj kettős arculata: a nagyobb, főleg egyszikűekkel borított tömbre a pusztai fajok a jellemzők, míg a hullámtéri területen az ártéri fajok dominálnak.

A pusztai tömbben az állatok közül leg hamarabb a szín pompás pillangókat vehetjük észre. Előfordul itt a farkasalmalepke

(*Zerynthia polyxena*), a fecskefarkú pillangó (*Papilio machaon*) és a kardospillangó (*Iphiclides podalirius*). A szikesréti magas kórósok megmaradt foltjainak környékén találjuk az egyik legértékesebb védett lepkefaj, a nagy szikibagoly (*Gortyna borelii*) populációit. A lepke hernyója táplálék növényként a társulásalkotó orvosi kocsordot (*Peucedanum officinale*) igényli, így a faj fennmaradásának biztosításához a növénytársulás védelme szükséges. További védett rovarfaj az aranypettyes bábrabló (*Calosoma auropunctatum*), a bíborcincér (*Purpuricenus budensis*), az imádkozó sáska (*Mantis religiosa*) és a sisakos sáska (*Acrida hungarica*).

A terület folyamatos kiszáradása nem kedvezett a halak előfordulásának. Az 1998–99-es csapadékban gazdag évek, valamint a Nagyszéklápa környéki kísérleti élőhely-rehabilitációs munkálatok azonban bebizonyították, hogy a megfelelő élőhelyi viszonyok kialakítása után igen hamar képesek visszafoglalni az eredeti élőhelyeiket. A vízvi sszatartási munkálatok után azonnal megjelent a réti csík (*Cobitis taenia*), a compó (*Tincis tincis*), a kárász (*Carassius carassius*) és a törpeharcsa (*Ictalurus nebulosus*). Az utóbbi két fajt, valamint a nyurga pontyot (*Cyprinus carpio morpha hungaricus*) és a csukát (*Esox lucius*) a helyi lakosságnak a pákászhagyományokat még aktívan ápoló része telepítette a Tisza kubikgödreiből.

Jellemző kétéltű- és hullófajok a vöröshasú unka (*Bombina bombina*), a tavi béka (*Rana rinibunda*), a barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*), a zöld levelibéka (*Hyla arborea*), a pettyes és a tarajos götte (*Triturus vulgaris*, *T. cristatus*), a vízisikló (*Natrix natrix*) és a fűrgegyík (*Lacerta agilis*).

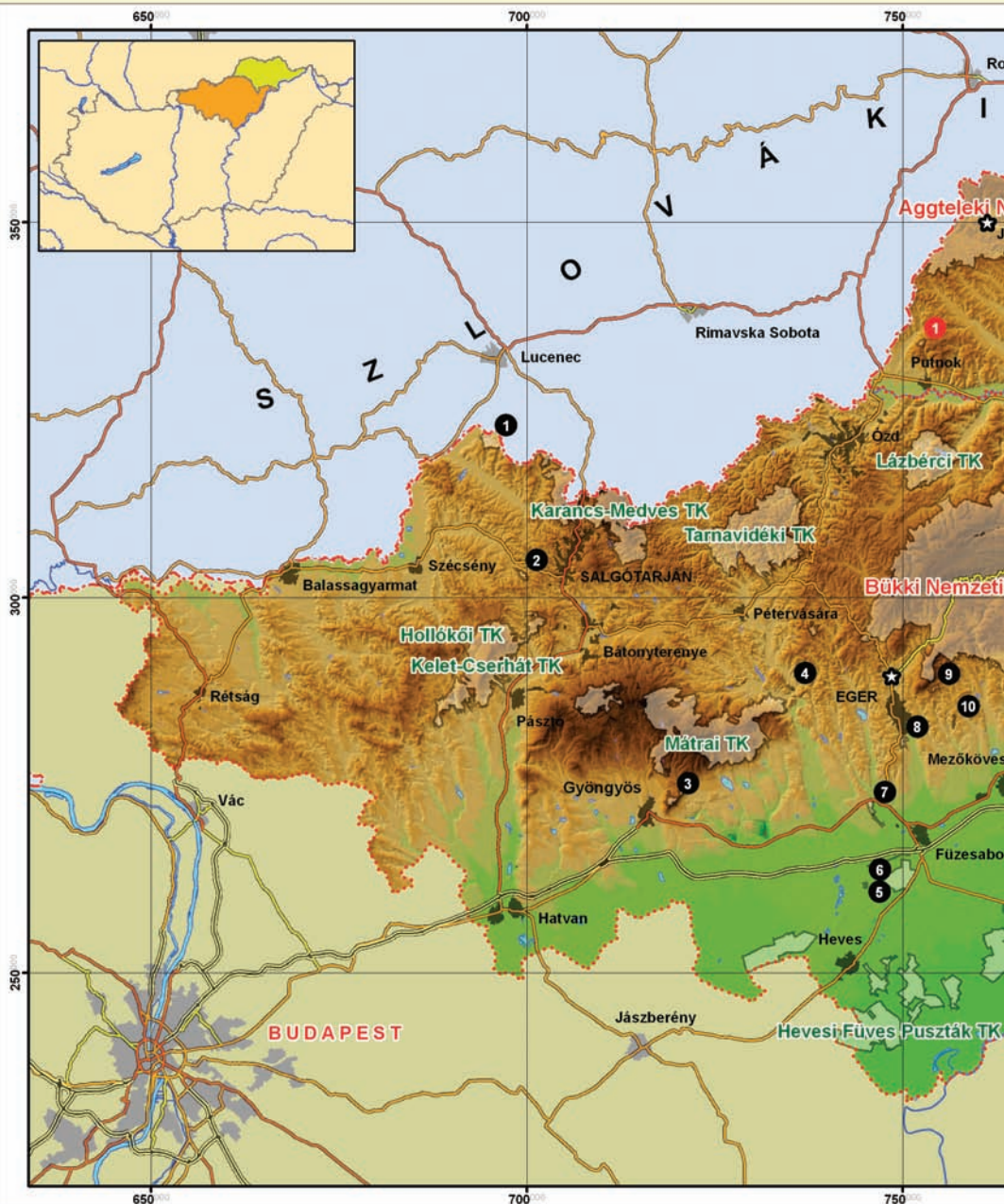
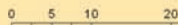

Az Aggteleki és a Büki Nemzeti Park

Védett természeti területek

Készült a FOMI MKM, CLC-50, ESRI Europe és a Büki Nemzeti Park Igazgatóság közreműködésével

M 1:100 000

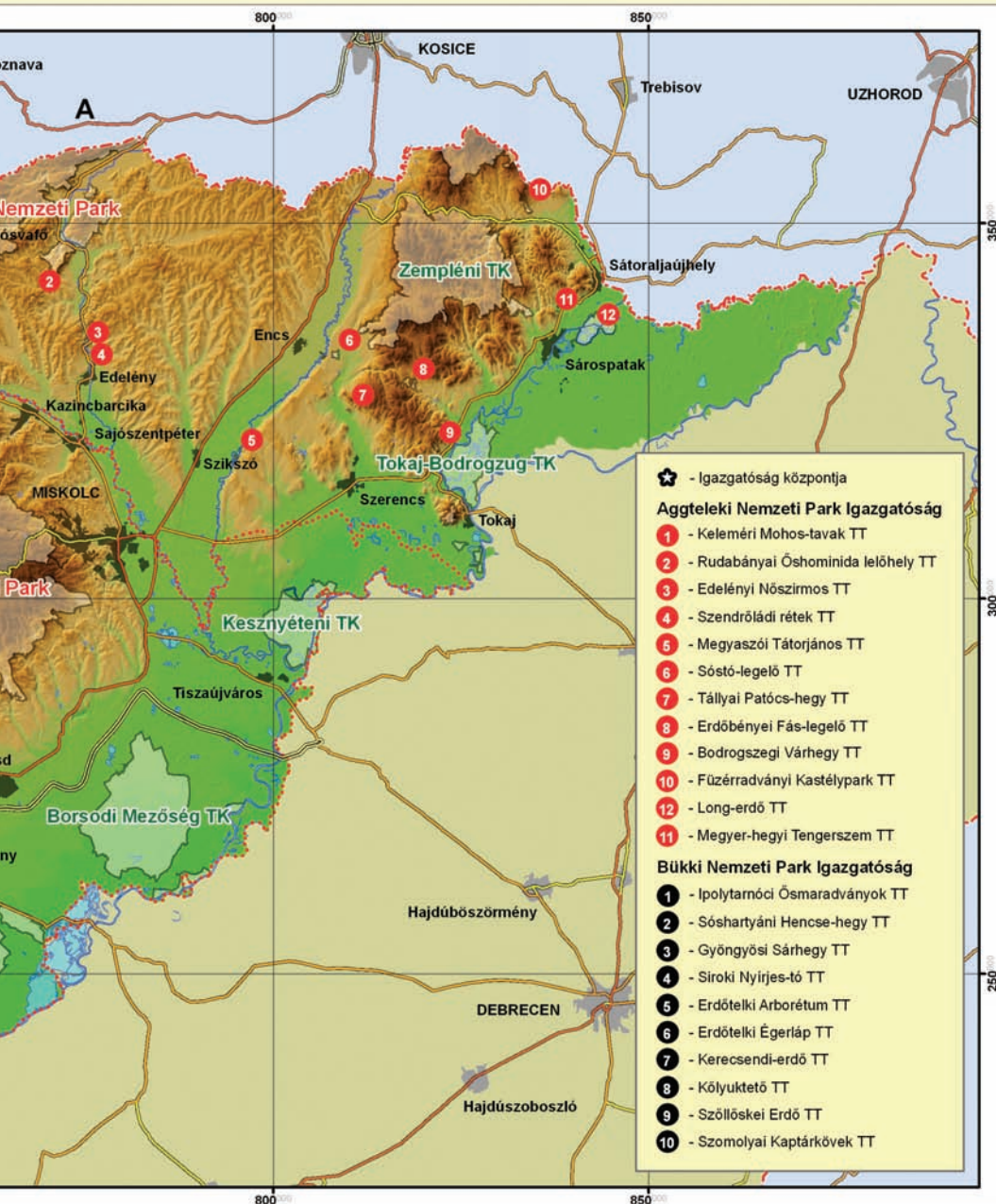
Park Igazgatóság működési területei

zeti területek

óság digitális térképek felhasználásával - Térképet készítette: Sulyok József

700 000

30 40 50 km

- ★ - Igazgatóság központja
- Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság**
- 1 - Keleméri Mohos-tavak TT
- 2 - Rudabányai Őshominida lelőhely TT
- 3 - Edelényi Nőszirmos TT
- 4 - Szendrői rétek TT
- 5 - Megyaszói Tátorjános TT
- 6 - Sótó-legelő TT
- 7 - Tállyai Patócs-hegy TT
- 8 - Erdőbényei Fás-legelő TT
- 9 - Bodrogszegi Várhegy TT
- 10 - Füzérradványi Kastélypark TT
- 12 - Long-erdő TT
- 11 - Megyer-hegyi Tengerszem TT
- Büki Nemzeti Park Igazgatóság**
- 1 - Ipolytarnóci Ósmaradványok TT
- 2 - Sósartyáni Hencse-hegy TT
- 3 - Gyöngyösi Sárhegy TT
- 4 - Siroki Nyírjes-tó TT
- 5 - Erdőtelki Arborétum TT
- 6 - Erdőtelki Égerláp TT
- 7 - Kerecsendi-erdő TT
- 8 - Kőlyuktető TT
- 9 - Szőlőskei Erdő TT
- 10 - Szomolyai Kaptárkövek TT

A gazdag madárvilág különösen értékes tagja a túzok (*Otis tarda*), melynek kb. 40–50 példányos állománya él itt. A fokozottan védett ragadozó madarak közül több párban költ a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*), 50–100 pár között mozog a kékvércse (*Falco vespertinus*) állománya. Az 50–60 páros szalakóta (*Coracias garrulus*) állománya, valamint a körülbelül ugyanekkora számú kis őrgébics (*Lanius minor*) költés szempontjából a terület legjellemzőbb pusztai élőhelytípusait részesíti előnyben. Őszi vonulás idején megszállnak a darvak (*Grus grus*) és a vadludak (*Anser spp.*) tömegei, a tavaszi időszakban pedig a partimadarak közé tartozó cankók és bíbicek nagy csapatai. Az aranylilék (*Pluvialis apricaria*) néha több százas csapatokban jelennek meg itt novemberben a bíbicekkel, seregélyekkel (*Sturnus vulgaris*) egyes csapatokban, illetve tavasszal, a bíbicek, pajzsos cankók (*Philomachus pugnax*), és más parti madarak társaságában. Téli vendég a sarkantyús sármány (*Calcarius lapponicus*), a hósármány (*Plectrophenax nivalis*), a téli kende-

rike (*Cannabia flavirostris*), a csíz (*Carduelis spinus*), a nagy őrgébics (*Lanius excubitor*) és a réti fülesbagoly (*Asio accipitrinus*). A tanyák padlásain költ a gyöngybagoly (*Tyto alba*) és a kuvik (*Athene noctua*). A vizes élőhelyek helyreállítását szolgáló programok révén mind a négy hazánkban fészkelő vöcsökfaj megtelepedett, és több pár golyatöcs (*Himantopus himantopus*) és cigányréce (*Aythya nyroca*) költ eredményesen.

Az ártéri részek állatvilága más jellegű. Előfordul itt az igen dekoratív kis színjátószölepike (*Apatura ilia*). A galériaerdők öreg tölgyfái környékén szarvasbogarak (*Lucanus cervus*) és orrszarvúbogarak (*Oryctes nasicornis*) szállnak. Jellemző madarak a fekete gólya (*Ciconia nigra*), a macskabagoly (*Strix aluco*) és a fekete harkály (*Dryocopus martius*). A csapadékban gazdag években a kaszálórétek magas fűvében nagy számban telepszik meg a haris (*Crex crex*), melyet leginkább csak revírtartó hímjeinek az alkonyati, éjszakai órákban hallható recsegő hangja árul el. Az ilyenkor vízzel megtelő laposok a vízcisibék fajainak, valamint a guvatnak (*Rallus aquaticus*) kínálnak élőhelyet.

Az emlősök közül védett fajok a molnár-görény (*Mustela eversmanni*) és a hermelin (*Mustela erminea*). A szintén védett ürge (*Spermophilus citellus*) a pusztai ragadozók fontos táplálékállata. A puszta kiemelkedően értékes faja a magasfűvű részeken, illetve a zárványszerűen kialakított szántók parlagjain élő csíkos szöcskegér (*Sicista subtilis*), amely 2006-ban szisztematikus kutatások eredményeként került elő. Azt megelőzően utoljára a múlt század első harmadában sikerült élve megtalálni, azóta csak bagolyköpetekben talált csontjai utaltak jelenlétére.

Szalakóta (Sz. T.)

KESZNYÉTENI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1990

Terület: 6083,9 ha

A tájvédelmi körzet a Tisza, a Takta, a Sajó és a tiszalúci Holt-Tisza által közrefogott „öblözet” morotvákcal, elhagyott folyómedrekkel tarkított síkságát foglalja magában. A Tisza és a Takta korábbi folyómedreinek hosszúkás mélyedéseiben jelenleg mocsarak vannak, amelyek kiterjedése mintegy 2000 ha. A mocsarak rendszeres vízutánpótlása a XIX. század közepén végrehajtott folyószabályozási munkálatok következtében szűnt meg.

A növényzet mai képe a területen évezredekig kanyargó folyók hatása, majd a középkortól kezdődő erdőirtások és legeltető-kaszáló állattartó tevékenység, valamint a XIX-XX. századi vízrendezési munkálatok hatottak. A legjellemzőbb élőhelyek a régi folyómeder-maradványok

ban kialakult, a mocsarak vizeit borító hí-nártársulások, a vízparti nádasok, illetve az ezeket övező fűzlápok, fűzcserjések. A löszpusztagyeppek csak szórványosan fordulnak elő, az övzátonyok tetején. Sztyeppesedő réti talajon találjuk a védett dunai szegfűvet (*Dianthus collinus*) és réti iszalagot (*Clematis integrifolia*). A puha-faligetek egyes mocsarak szegélyében, illetve a folyók hullámterében maradtak meg. A magasártéri keményfaligetek a legjobban átalakított élőhelyek, helyükön ma jobbára szántók és idegen fajokból álló faültetvények találhatóak. A kubik-gödrök partjain, a múlt század második felében épített gátak előterében az eredeti galériaerdőkhöz hasonló állományú telepített tölgyesek találhatóak. A tájvédelmi körzetben számos jellegzetes Tisza menti,

védendő fajnak van jelentős állománya, így például a sulyomnak (*Trapa natans*), a rucaürömnek (*Salvinia natans*), a debreceni tormának (*Armoracia macrocarpa*), a nyári tőzikeének (*Leucosium aestivum*), a nádi boglárkának (*Ranunculus lingua*) és a Tisza-parti margitvirágnak (*Chrysanthemum serotinum*). A holtágak, morotvák (pl. Kerek-tó, Görbe-tó, Hímes-tó, Emberes) hínárnövényei közül megemlítendő a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*), a fehér tündérrózsa (*Nymphaeae alba*), a kolokán (*Stratiotes aloides*) és a közönséges rence (*Utricularia vulgaris*). A holtágak úszólápjai és azok füzes szegélye rejtegeti a védett gyilkos csomorkát (*Cicuta virosa*), tőzegpáfrányt (*Thelypteris palustris*), szálkás pajzsikát (*Dryopteris carthusiana*) és villás sást (*Carex pseudocyperus*). A szerencsés vízrajzi helyzet miatt a terület bővelkedik ártéri mocsár- és kaszálórétekben, melyek flórája a rendszeres kaszálás miatt igen gazdag. Itt él a kétsoros sás (*Carex disticha*), a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*), az ponpás kosbor (*Orchis laxiflora* subsp. *elegans*), a gyíkhagyma (*Allium angulosum*), az őszi kikerics (*Colchicum autumnale*), a mocsári aggófű (*Senecio paludosus*), a csikorgófű (*Gratiola officinalis*) és a mocsári lednek (*Lathyrus palustris*).

Valódi szikeseket nem találunk a védett területen, de a Kocsordosnál, a Tisza-töltés mellett szikesedő réten tömegesen fordul elő a sziki kocsord (*Peucedanum officinale*), a réti őszirózsa (*Aster*

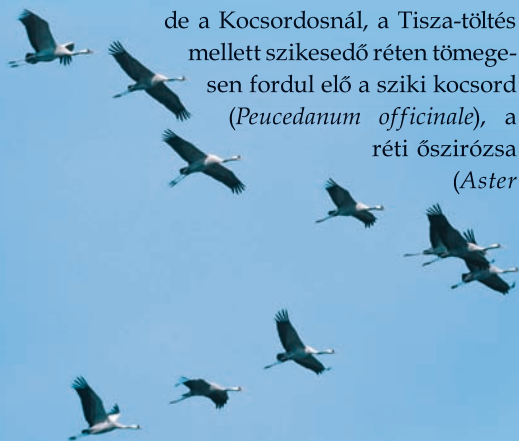

Fátyolos nőszirm (B. M.)

sedifolius), a fátyolos nőszirm (*Iris spuria*) és a bárányüröm (*Artemisia pontica*).

Az ízeltlábúak közül a kérészek rendjébe tartozó tiszavirág (*Palingenia longicauda*) június második felében százezres nagyságrendben lepi el a Tisza vizét. Nevét is onnan kapta, hogy a folyó rajzás idején a víz színe felett repülő, valamint a víz tetején úszó temérdek rovar miatt leginkább fehér virágokkal tarkított mezőre emlékeztet. A bogarak képviselői közül védett faj az aranypettyes bábrabló (*Calosoma auropunctatum*), az érdes futrinka (*Carabus scabriusculus*) és a mezei futrinka (*Carabus granulatus*). Nyári estéken találkozhat az ember a hatalmas zúgással repülő óriás csíkbogár (*Dytiscus latissimus*) példányaival. Az öreg kubikerdők, keményfaligetek védett bogárlakói a szarvasbogarak (*Lucanus cervus*), az orrszarvú tülkéhez hasonló díszes „fegyverzetet” viselő orrszarvúbogarak (*Oryctes nasicornis*) és a nagy hőscincérek (*Cerambyx cerdo*). A nappali lepkék közül jelentős számban fordul elő a puhafaligetekben és a bokorfüzesekben a kis színjátzó lepke (*Apatura ilia*), a keményfaligetekben a díszes tarkalepke (*Euphydryas maturna*). A mocsári kutyatejell tarkított mocsarakban él a rendkívül ritka mocsári szitkár (*Chamaephecia palustris*).

Darvak (B. M.)

A tájvédelmi körzet vizeiben előfordul a védett réticsík (*Misgurnus fossilis*) és vágócsík (*Cobitis taenia*), a lápi póc (*Umbra krameri*), újra betelepedett az őshonos compó (*Tinca tinca*), a bodorka (*Rutilus rutilus*) és a vörösszárnyú keszeg (*Scardinius erythrophthalmus*). A vizes, nedves élőhelyeken a tarajos és a pettyes göte (*Triturus cristatus*, *T. vulgaris*) egyaránt előfordul. A mocsarak jelentős szaporodóhelyei a békáknak és a mocsári teknősnek (*Emys orbicularis*).

A tájvédelmi körzet védetté nyilvánítását leginkább madárvilága miatt kezdeményezték – akkoriban itt volt az ország egyik legnagyobb gémtelepe. Az 1990-es évek közepétől a mocsarak rendszeres ki-száradása miatt a vizekhez kötődő madarak faj- és egyedszáma erősen lecsökkent. A kedvezőtlen folyamatot a 2003-ban kezdődött élőhely-rehabilitációs munkálatok állították meg. Napjainkban ismét nagy számban költenek a nagy kócsagok (*Egretta alba*) és a vörösgémek (*Ardea purpurea*), visszatértek a kis kócsagok (*Egretta garzetta*), a selyemgémek (*Ardeola ralloides*) és a bakcsók (*Nycticorax nycticorax*). A ragadozó madarak közül a területen leggyakrabban a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*) figyelhető meg, a legértékesebb fészkelő a kerecsensó-

lyom (*Falco cherrug*). A kaszálóréteken a tájrehabilitáció következtében újra megjelent a harsogó hangú haris (*Crex crex*).

A kerecsensólyom és parlagi sas kedvenc táplálékául szolgáló ürge (*Spermophilus citellus*) a rövid fűvű legelőkön fordul elő. A nagyobb, zárt erdők lakójaként ismert nyuszt (*Martes martes*) egyre nagyobb számban él a kiterjedt mocsarak bebokrosodott részein és a kubikerdőkben. A télen fehér, nyáron barna bundát viselő hermelin (*Mustela erminea*) a mocsár széli nádasok, gyékényesek lakója. A csatornák vizében a legnagyobb szárazság idején is meg-megjelentek a vidra (*Lutra lutra*) egyedei, talán az elmúlt generációk génjeikben rögzült emlékei alapján, a hajdani halbőségre emlékezve.

A kesznyéteni Szamárháti tanyán őshonos állatokból álló állatállomány (magyar szürke szarvasmarha, rackajuh, házi bivaly, mangalica sertés) tekinthető meg. A tanya mellett található a tájvédelmi körzet látogatóközpontja, ahol a területet felkeresők információkat kaphatnak a természeti értékekről, az aktuális látnivalókról. Az épülethez szervesen illeszkedve és a bemutatást szolgálva egy bemutatóutat alakítottunk ki, mely a központtól indul, és oda is vezet vissza a látogatókat.

Kis kócsag (Sz. T.)

TARNAVIDÉKI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1993

Terület: 9 569,8 ha

A tájvédelmi körzet a Gömöri-Hevesi-dombság területén három különálló egységből áll: legjelentősebb része (9551,3 ha) egy tömbben található Istenmezeje, Váraszó, Bükkszenterzsébet, Tarnalesz, Szentdomonkos, Arló, Borsodszentgyörgy és Domaháza határában, külön áll a hevesaranyosi (67,6 ha) és a csernelyi (7,7 ha) rész.

A terület kiemelkedő földtani-felszínalaktani, s egyben tájképi értékei a dombvidéket alkotó *homokkő* (Pétervásárai Homokkő Formáció) *természetes feltáródásai*.

A leglátványosabb a bükkszenterzsébeti *Nagy-kő* 60–80 m magas, csaknem függőleges sziklafala. Hasonlóan impozánsak a Vermes-völgy és a Leleszi-völgy találkozásánál emelkedő *Pes-kő* sziklafalai, valamint a Szarvas-kő-völgy magas, meredek sziklaorma. A kőzetet „cipőköves homokkő”-nek is nevezik, mivel a kőzetpadok mentén zsákra, cipóra emlékeztető dudorok sorakoznak. Az erősen összecementált homokkőfoltokat a külső lepusztító erők (eső, szél, fagy) preparálták ki lazább környezetükből. Istenmezején a mintegy

500 m hosszú, 20–30 m magas homokkőfal domború felszínéből szabályos „sorokban” kiemelkedő konkréciók a helyi lakosságot letarolt szőlősorokra emlékeztették: innen ered a „Noé szőlője” elnevezés és a hozzá kapcsolódó legenda.

A védett terület zárt erdőtömbjének zömét cseres-tölgyes alkotja, amely a lapos hegytetők, valamint a nyugatias és keleties lejtők zonális erdőtársulása. A gyertyános-tölgyesek a völgytalpakon található leginkább, de állományaik kesztyűujjszerűen benyúlnak az érintkező cseres-tölgyesekbe illetve bükkösökbe is. Az északi kitettségű lejtőkön és a mélyebb völgyekben (pl. arlóli Palina-völgy, Gyepes-völgy) kialakult, viszonylag nagy kiterjedésű extrazonális jellegű középhegységi bükkösök már kárpáti hatást tükröznek. Ezt a kárpáti, hegyvidéki hatást mutatja például a sugárkankalin (*Primula elatior*), a farkasboroszlán (*Daphne mezereum*), az ikrás fogasír (*Cardamine glanduligera*) és a fehér acsalapu (*Petasites albus*) előfordulása. A völgytalpi bükkös erdők díszé a hazánkból először innen kimutatott pontuszi nőszőfű (*Epipactis pontica*) nevű orchideaféle. A meredek, déli lejtőkön extrazonális helyzetben, viszonylag kis területen alakultak ki melegkedvelő tölgyesek és egy-két helyen bokorerdőfoltok molyhos tölgyvel (*Quercus pubescens*) és dudafürttel (*Colutea arborescens*). Ezekben találjuk a Mátra és a Bükk hegylábi részeiről felhatoló erdőssztyepp-fajokat, amelyek sokszor itt érik el elterjedésük északi határait. Külön figyelmet érdemelnek a patakparti égerligetek, melyekhez fajgazdag mocsári növényzet (mocsárrétek, magassásosok, forráslápok, lápi és mocsári magaskórósok) kapcsolódnak.

Ezek élőhelyétől szolgálnak olyan ritkaságoknak, mint például a széleslevelű gyapjúsás (*Eriophorum latifolium*), a széleslevelű ujjaskosbor (*Dactylorhiza majalis*), az óriás zsurló (*Equisetum telmateia*), a mocsári gólyaorr (*Geranium palustre*) és a szárnyas görvényfű (*Scrophularia umbrosa*). A fátlan növénytársulások közül legértékesebbek a meszes homokkősziklákra kialakult sziklagyepek, melyben domináns a deres csenkesz (*Festuca pallens*). A fedetlen homokkő felszíneken és a homokkő málladékán kialakult lappangó sásos zárt gyepek jellemző faja a hegyi gamandor (*Teucrium montanum*), de előfordul a ritka, védett homoki vértő (*Onosma arenarium*), szürkés ördög szem (*Scabiosa canescens*), törpe nőszirm (*Iris pumila*), leány- és fekete kököröcsin (*Pulsatilla grandis*, *P. pratensis* subsp. *nigricans*) is.

A tájvédelmi körzet természetközeli állapotú élőhelyei gazdag faunát rejtenek. Rovarokban a fátlan, korábban legettetéssel fenntartott félszáraz gyepek a legfajgazdagabbak. A legmelegebb gyepekben repülnek a rablópillék (*Ascalaphus macaronius*), a barnabundás boglárkak (*Polyommatus admetus*) és az ozirisz törpeboglárkak (*Cupido osiris*). A patak-

Ikrás fogasír (KG)

menti magaskórósokban és lápokban él a gólyaorrboglárka (*Aricia eumedon*). A kelet felé nyitott patakvölgyekben ma még gyakori a keleti gyöngyházlepke (*Argynnis laodice*). A meleg, de párás völgyek erdőszegeleiben növekednek a lednekfajokon fejlődnek a trópusi megjelenésű kis fehérsávospékék (*Neptis sappho*) hernyói. A kis színjátszólepke (*Apatura ilia*) a lápok, patakok füzes szegélyeiben, míg a nagy színjátszó (*A. iris*) a hűvösebb, üde tölgyes-, gyertyános-tölgyes szegélyek kecskefűzein fejlődik. A tájvédelmi körzet néhány völgyében fordul elő a nagy hasascsga (*Vertigo moulinsiana*), amelynek megőrzése érdekében élőhelyei az Európai Unió által is védett Natura 2000 területté lettek nyilvánítva. A forrásokban, patakokban bővelkedő területen számos kétéltűfaj lel otthonra. A legértékesebb faj

a magasabb hegyvidékekre jellemző gyepibéka (*Rana temporaria*). Az üde, dús aljnövényzetű erdőkben néhány évtizede még jelentős állománya élt a császarmadárnak (*Tetrastes bonasia*), azonban állománya az évtizedek alatt jelentősen csökkent. A kis populáció megőrzése érdekében a területen gazdálkodó erdészetekkel komoly együttműködésre van szükség. A fehérhátú fakopáncs (*Dendrocopus leucotos*) az idős bükkösökben fordul elő, míg a fekete gólya (*Ciconia nigra*) és a békászósa (*Aquila pomarina*) az idős bükkösök és erősen záródott gyertyános-tölgyesek ritka fészkelője. A terület szlovákiai erdőségekkel való közvetlen kapcsolatát mutatja, hogy a tájvédelmi körzet erdeiben több alkalommal előfordult a farkas (*Canis lupus*) és a hiúz (*Lynx lynx*).

Fekete gólya (Sz. T.)

LÁZBÉRCI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1975

Terület: 3633,8 ha

Az Upponyi-hegység területén létrehozott tájvédelmi körzet a közepén elhelyezkedő, 6 millió m³ kapacitású *Lázbérci-víztározónak* köszönheti létét. Ennek megfelelően elsődleges célja a fontos ivóvízbázis vízminőség-védelme.

Az üledékes és vulkáni kőzetekből felépülő hegység számos földtani és felszínalaktani értéket rejt. A leglátványosabb az *Upponyi-szoros*, amely hazánk egyik legnagyobb méretű és leglátványosabb szurdokszerű völgyzakasza. Az Upponyi-hegység óidei tengeri üledékes kőzetei (agyagpala, iszapkő, homokkő, mészkő, mészpala) a szorosban és a Lázbérci-víztározó mentén számos feltárásban bukkannak a felszínre. Egy alig néhány kilométeres túra során megismerkedhetünk a szilurtól a karbon időszakig tartó, mintegy 140 millió éves időintervallum öskörnyezetével, ami nemcsak hazai, hanem kárpát-medencei viszonylatban

is egyedülálló. A szoros karsztosodásra hajlamos mészkövében 25 barlangot tartanak nyilván. Az egyik mindössze néhány méteres üregből (Upponyi 1. számú kőfülke) gazdag pleisztocén kori őslénytani leletgyűttes (denevérek, rágcsálók stb.) került elő. A hegység másik, egyedülálló földtani-felszínalaktani érdekessége a *Damasa-szakadék* a miocén kori, vulkáni eredetű andezitagglomerátum kőzeten jött létre. A szűk sziklaszorost valószínűleg XVIII–XIX. századi földrendések által kiváltott blokkcsuszamlások hozták létre: a mély patak völgy mentén a víz által gyakorta átáztatott üledékeken a nehéz andezittufa-takaró két hatalmas, valamint több kisebb tömbben lecsúszott a völgybe. A sziklatömbök alatt húzódik hazánk egyik leghosszabb összefüggő álbárlang-rendszere.

A terület növényvilága nagy hasonlóságot mutat mind a közeli Bükk mészkőterü-

leteivel, erdőségeivel, mind pedig a Heves–Borsodi-dombság értékes fátlan irtásrétejeivel. A terület zonális erdőtársulásai közül legnagyobb kiterjedésben a cseres-tölgyesek és a gyertyános-tölgyesek fordulnak elő. A bükkösöket alacsony tengerszint feletti magasságban találjuk, jobbára északi kitettségekben. Az erdészeti hasznosítás alatt álló zonális erdőknéljával értékesebbek – bár kisebb kiterjedésben fordulnak elő – az extrazonális erdőtársulások. Az Upponyi-szorosban fragmentális kifejlődésű szurdokerdő is előfordul, évelő holdviolával (*Lunaria rediviva*). A meleg mészkőlejtőkön fajgazdag melegkedvelő tölgyesek, bokorerdők illetve ezekkel mozaikoló pusztafüves lejtősztyepprétek találhatóak. Ennek a komplex élőhelynek az értékes szárazságtűrő fajai a méregölő sisakvirág (*Aconitum anthora*), a leánykőkörcsin (*Pulsatilla grandis*), a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), az apró nőszirm (*Iris pumila*) és a Waldstein-pimpó (*Waldsteinia geoides*). A Kalica-tető sziklaelén a reliktum jellegű hárs-köris sziklaerdő is előfordul, szegélyében gyöngyvessző-cserjéssel. Ott, ahol a sziklákön a talajtakaró nem vagy kevésbé tud záródni, deres csenkeszes sziklagyepet, nyúlfarkfüves gyepeket, illetve lappangósásos-sziklai perjés állományokat találunk, melyben számos,

a Bükkből is ismert ritkaság tenyészik: a fürtös kötörőfű (*Saxifraga paniculata*), a homoki vértő (*Onosma arenaria*), a szürkés napvirág (*Helianthemum canum*), a magyar repsényi bükki alfaja (*Erysimum odoratum* subsp. *buekkense*) és a háromszínű árvácoka (*Viola tricolor*). A löszön, meszes homokkővön kialakult félszáraz irtásrétek a Heves–Borsodi-dombság gyepeihez hasonlóan igen virággazdagok. Számos értékes sztyeppfaja közül érdemes kiemelni a bíboros és a tarka kosbor (*Orchis purpurea*, *O. tridentata*) a sárga, a borzas és az árlevelű lent (*Linum flavum*, *L. hirsutum*, *L. tenuifolium*), a fehér zanót (*Chamaecytisus albus*), a bennszülött Sadlerimolát (*Centaurea sadleriana*), a nagy pacsirtafüvet (*Polygala major*) és a nagyvirágú gyíkfüvet (*Prunella grandiflora*). A tájvédelmi körzet vizes élőhelyeit a Csernely-patakot kísérő éger- és fűzligeterdők, valamint az ezekhez illeszkedő magaskórósok, magassásosok képviselik.

A tájvédelmi körzet szerencsés kijelölése folytán a hegységet borító erdőtümben mellett nagy gyepterületek, hagyományos művelésű gyümölcsösök kerültek természetvédelmi oltalom alá. A változatos, de mindenhol extenzív jellegű tájhasználat formálta vegetáció, a sokrétű felszínformák révén a kis terület ellenére is gazdag állatvilág jellemzi a vidéket. A dombvidéki, irtás eredetű félszáraz gyepek hihetetlen virággazdagsága számos védett rovarfaj megtelepedését biztosítja. Ezekben a területeken gyakori a védett északi plebejusboglárika (*Plebejus idas*), a barnabundás boglárika (*Polyommatus admetus*) és az ozirisz törpeboglárika (*Cupido osiris*). A patak völgyekben a keleti gyöngyházlepke (*Argynnis laodice*), a száraz sziklagyep szegélyén lévő sziklai

Leánykőkörcsin (K. G.)

Petényi márná (Sz. T.)

cserjésekben pedig a nagy fehérsávosplepke (*Neptis rivularis*) a jellemző védett lepkefaj. Az Upponyi-szoros délies kitérítésű forró sziklagyepében mediterrán elterjedésű fajok élnek, míg a szoros északias, hideg gyepében, törmelékletjtő- és szurdokerdejében a hűvös hegyvidékekre jellemző fajközösség jött létre. Az ilyen kis területen létrejött óriási változatosság hazánkban kevés helyen figyelhető meg. A hegység tölgyeseiben él a fokozottan védett magyar fésűsbagoly (*Dioszeghyana schmidtii*) és a védett tölgyfaszender (*Marumba quercus*). A Csernely-patakban jellemző halfaj a fokozottan védett petényi márná (*Barbus meridionalis*). A ragadozó madarak közül fészkel a fokozottan védett fekete gólya (*Ciconia nigra*), békászósas (*Aquila pomarina*), kígyászölyv (*Circaetus gallicus*) és darázsölyv (*Pernis apivorus*). Az Upponyi-szoros sziklagyepében táplálkozik a bajszos sármány (*Emberiza cia*), míg a hús bükkösökben a kékgalamb (*Columba oenas*) és a feketeharkály (*Dryocopus martius*) költ. A védett emlősök közül jellemző faj a nyuszt (*Martes martes*), de figyeltek már meg a területen farkast (*Canis lupus*) is. A Csernely-patak és tározó fokozottan védett ragadozója a vidra (*Lutra lutra*).

A Lázberci-víztározó környéke természeti értékeinek felfedezését a Szalamandra és az *Ostrea tanösvény* segíti.

ZEMPLÉNI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1984

Terület: 26 496 ha (ebből fokozottan védett: 5 720,4 ha)

A Zempléni Tájvédelmi Körzetet a Tokaj-Zempléni-hegyvidék legértékesebb és legveszélyeztetettebb természeti és kultúrtörténeti értékeinek megővésére hozták létre. A két különálló egységből álló védett terület a Háromhutai-hegycsoport központi részére és az országhatár mentén elhelyezkedő Milic-hegycsoportra terjed ki.

A tájvédelmi körzet legnagyobb értékét hazánk egyik legérintetlenebb és legnagyobb összefüggő erdőtakarója jelenti, melyet helyenként magashegységi jellegű hegyi rétek (pl. Gyertyánkúti-rét, Zsidó-rét, Drahos-rét, Oláh-rét, Bodó-rét) és sziklagyepek (pl. füzéri és regéci Várhegy) szakítanak meg. A természeteshez közelálló állapotú és változatos összetételű élőhelyegyüttesek sok értékes növény- és állatfaj számára biztosítanak élőhelyet.

A Tokaj-Zempléni-hegyvidék a Kárpátok belső, vulkáni vonulatának részeként igazi összekötő kapocs az Észak-magyarországi-középhegység és a magasabb kárpáti hegyláncok növény- és állatvilága között. A flórában és a faunában számos faj a Kárpátok hírnökeként van jelen.

A hegyvidék kárpáti, magashegyi flóra-elemeivel, így például az ikrás fogasírral (*Cardamine glanduligera*), a pávafarkú salamonpecséttel (*Polygonatum verticillatum*), a kárpáti (moldvai) és karcsú sisakvirággal (*Aconitum moldavicum*, *A. variegatum*), a korpafüvekkel (kapcsos korpafű – *Lycopodium clavatum*, kígyózó korpafű – *Lycopodium annotinum*, közönséges laposkorpafű – *Lycopodium complanatum*, részeg korpafű – *Huperzia selago*, tölcséres laposkorpafű – *Lycopodium tristachyum*), a struccpáfránnyal (*Matteuccia struthiopteris*), a fe-

Füzéri Várhegy (K. G.)

kete lonccal (*Lonicera nigra*) leginkább a Milic-csoport montán bükköseiben és sziklaerdeiben, illetve a mély völgyeket (pl. Kemence-patak völgye, Komlóskai-völgy) kísérő égerligetekben, forráslápokban találkozhatunk. A kontinentális hatás a délies sziklakibukkanások (pl. füzéri és regéci Vár-hegy, pusztafalui Sólalom-kő) szárazságtűrő vegetációjában tükröződik. Az itt előforduló ritka, védett fajok között megtalálhatjuk például a kárpáti bennszülött magyar kőhúrt (*Minuartia hirsuta*), a sziklai ternyét (*Aurinia saxatilis*), valamint az országosan is igen ritka északi szirtipáfrányt (*Woodsia ilvensis*).

A nagy kiterjedésű háborítatlan erdőségek számos ritka, védett állatfaj számára biztosítanak élőhelyet. A gerinctelenek között számos kárpáti faunaelem található, mint például a pompás futrinka (*Carabus obsoletus*), a zempléni futrinka (*C. zawadskyi*), a sokszínű futrinka (*C. arcensis carpathus*) és a kárpáti kék meztelencsiga (*Bielzia coeruleans*), montán jellegű a havasi cincér (*Rosalia alpina*). Sok fajnak itt él a legnagyobb hazai állománya, mint például a hegyvidék emblematisz állatfajának, a keresztes vipérának (*Vipera berus*) és a forrásokban élő alpesi gőtének (*Triturus alpestris*). A gazdag madárvilágból mind faj-, mind egyedszámukat tekintve kiemelkednek a ragadozó madarak. A zempléni erdőségek költőhelyet és táplálkozóterületet biztosítanak olyan ritkaságok számára, mint például a darázsölyv (*Pernis apivorus*), a kígyászölyv (*Circaetus gallicus*), a békászósas (*Aquila pomarina*), a parlagi sas (*Aquila heliaca*) és a hazánkban csak itt fészkelő szirti sas (*Aquila chrysaetos*). A bagolyfélék közül kiemelkedő jelentőségű a nagytermetű

Sólalom-bérc (K. G.)

Keresztes vipera (Sz. T.)

uhu (*Bubo bubo*) és az uráli bagoly (*Strix uralensis*) előfordulása. Az emlős nagyragadozók közül a hiúz (*Lynx lynx*) és a farkas (*Canis lupus*) az 1980-as években hazánkban elsőként ide telepedtek vissza Szlovákiából.

A vulkáni eredetű hegység élettelen természetértékei közül kiemelkednek a nagy számban és változatosságban előforduló ásványok. Legismertebbek a Telkibánya környéki víztiszta *hegyikristályok* és a változatos színvilágú *opálféleségek*. A hegység miocén kori vulkáni nagyformái az elhúzódó tűzhányó-tevékenység miatt rendkívül változatosak, és fiatalságuknak köszönhetően hazai viszonylatban a legtípusosabbak. A számos formatípus közül tájképileg a legszebbek a *vulkáni kürtöki-töltések*, mint például a füzéri és a regéci Vár-hegy. A vulkáni utóműködés során létrejött *gejzirkúpokkal* hazánkban az itteni

előfordulásokon (sárospataki Bot-kő, Baskó környéke) kívül csak a Tihanyi-félszigeten találkozhatunk. A Háromhutai-hegycsoport legmagasabb részének helyenként 20–25 m magasságot elérő sziklafalai (pl. regéci Nagy-Péter-mennykő, háromhutai Sólyom-bérc, hejcei Sólyom-kő) és az előterükben húzódó durva törmelékkel fedett hegylejtők hazánk legszebb jégkorszaki eredetű *kifagyásos formaegyüttese*.

A kultúrtörténeti értékek közül leglátványosabbak a meredek oldalú hegyek tetején épült *középkori várromok* (pl. Füzér, Regéc, Boldogkőváralja, Amadé-vár). Az erdős hegyvidék eldugott részein több helyen is találkozhatunk a pásokok középkori alapítású *kolostorainak romjaival* (Gönc, Regéc, Óhuta). A gazdasági fejlődés által elkerült hegyvidéki völgyekben és medencékben sokfelé megmaradt a hagyományos, több lábon álló gazdálkodás eredményeképpen létrejött változatos tájszerkezet. Ezek közül is kiemelkedik a Háromhutai-völgy és a Nagy-Egres-patak völgye, amelyek *kárpáti jellegű tájszerkezete* egyedülálló hazánkban.

Országos viszonylatban is kiemelkedő tájképi-tájéztétikai értéket képvisel az erdővel borított, jellegzetes kúp vagy sátor formájú hegyekből álló táj, amelyben számos kilátópontról gyönyörködhetünk.

Istvánkúti nyírjes (K. G.)

TOKAJ–BODROGZUG TÁJVÉDELMI KÖRZET

Védetté nyilvánítás: 1986

Terület: 4578,6 ha (ebből fokozottan védett: 935,7 ha)

A tájvédelmi körzet két különböző jellegű területet foglal magában: a Tokaj-Zempléni-hegyvidék vulkáni vonulatának legdélebbi kiemelkedését, a tokaji Nagy-Kopasz (Nagy-hegyet), valamint a Bodrogzug és a Taktaköz ártéri síkjait.

Az alföldi környezetéből több mint 400 méteres relatív magassággal kiemelkedő, tájkép-meghatározó jelentőségű tokaji Nagy-hegy kiemelkedő értékei a déli oldal természetközeli állapotú lejtősztyepprétei, amelyek számos, az alföldi löszpusztagyepekről már eltűnt vagy erősen megritkult növény- és állatfaj számára biztosítanak élőhelyet. Mivel egykor szinte az egész hegyen szőlő- és gyümölcsstermesztés folyt, a növényzet visszaalakulásának, regenerációjának minden lépcsőfoka tanulmányozható a területen. A legrégebben, a XIX. század eleji filoxeravész során felhagyott parcellák árvalányhajas sztyepprétei a legértékesebbek, ahol a kőgarádicsokról az eredeti erdősztyepp-

tölgyesek maradványai is visszatelepülhettek. A hegy szoknyáját borító löszlepel számos alföldi jellegű faj megtelepedését segítette elő, melyek közül kiemelkedő értékkel bír a hazánkban csak itt előforduló gyapjas őszirózsa (*Aster oleifolius*) és a gyapjas csüdfű (*Astragalus dasyanthus*). A terület felszáraz gypjei, erdőszegélyi magaskórósai számos értékes orchideafajt rejtenek: megtalálható itt a bíboros sallangvirág (*Himantoglossum caprinum*), a jószagú bibircsvirág (*Gymnadenia odoratissima*), a zöldes sarkvirág (*Platanthera chlorantha*) és a zöldike (*Coeloglossum viride*).

Az erdőkben és a kőbányák sziklafalain számos ritka, védett madárfaj fészkel, mint például az uhu (*Bubo bubo*) és a kövirigó (*Monticola saxatilis*).

Az egykori vulkáni kitörési központ dácitkúpját *kőfejtők* tárják fel, amelyekben jól tanulmányozhatók az valamikori láva-folyások (pl. tokaji Patkó-bánya). A lebukanyari perlitfeltárásban a ritka közettűpusnak több változata is megjelenik.

Bíboros sallangvirág (S. J.)

Az évszázados hagyományokra visszatekintő szőlőtermesztéshez és borászat-hoz kapcsolódó kultúrtörténeti emlékek – a hegylábi löszbe vajt pincék, a meredek hegylejtőkön, a lejtésirányra merőlegesen kialakított kőgátak, a kapáláskor felszínre kerülő kövektől felhalmozott, a hegyről lefutó kőrakások stb. – 2003-tól a világ kulturális örökségének részét képezik.

A tájvédelmi körzet bodrogzugi részének országos, sőt európai szinten is figyelemreméltó értéke, hogy a több ezer hektáros ártéri síkságon a vízjárási viszonyok a vízszabályozások előtti, természetes állapotokra hasonlítanak. A Tisza és a Bodrog menti alluviális síkságot elhagyott morotvák és mederszakaszok (Nagy-Nádas-tó, Nádas-tó, Nyárjas-tó, Kapitány-tó, Szada-tó, Bogdány-tó, Nagytó, Kerek-tó, Nagy Kovács-tó, Tökös-tó, Sáros-tó, Füzes-tó, Fekete-tó, Longi-ér)

Felhagyott kőgátak a Nagy-Kopaszon (K. G.)

tagolják. A tavaszi hóolvadást követően akár több hónapon keresztül is víz borítja a területet, ideális feltételeket biztosítva a vízhez kötődő élőlények számára.

A nagy területet borító fátlan, vizes élőhelyek közül kiemelkednek a különböző hínár-, mocsári, valamint réti társulások, kaszálók. A fás társulások közül jelentős értéket képviselnek a fűzligetek és a maradvány keményfa-ligeterdők. A változó vízviszonyokhoz alkalmazkodó növények közül – a teljesség igénye nélkül – a következő fajokat érdemes kiemelni: fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*), rucaöröm (*Salvinia natans*), nyári tőzike (*Leucojum aestivum*), kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*), mocsári lednek (*Lathyrus palustris*), Tisza-parti margitvirág (*Chrysanthemum serotinum*) és az erdei szőlő (*Vitis sylvestris*).

A terület elsődleges feladata a vonuló és a területen költő ritka, védett madárfajok életfeltételeinek biztosítása. A gazdag madárvilágból kiemelkedik a fokozottan védett haris (*Crex crex*), amelynek itt él a legnagyobb hazai állománya. Jelentős a szintén fokozottan védett cigányréce (*Aythya nyroca*) költő populációja. A terület fontos táplálkozóterülete egyes, a Tokaj-Zempléni-hegyvidék erdőségeiben fészkelő madárfajoknak, így például a fokozottan védett fekete gólyának (*Ciconia nigra*) és békászósasnak (*Aquila pomarina*). A tájvédelmi körzet bodrogzugi része a gazdag madárvilágnak köszönhetően 1989-től nemzetközi jelentőségű vizes élőhely, hazánk 23 ún. *ramsari területének* egyike.

A tájvédelmi körzet természeti és kultúrtörténeti értékeinek megismerését a *Borostyán tanösvény* és a *Bodrogzugi vízi tanösvény* segíti.

Vörösgém (Sz. T.)

A VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK LÁTOGATHATÓSÁGA

A védett természeti területek a jelzett turistautakon gyalogosan szabadon látogathatók. Egyes fajok élőhelyeinek megközelítését a természetvédelmi kezelő időszakosan korlátozhatja. Kerékpárral – a közutakon kívül – csak a külön jelzéssel ellátott turistautakon szabad közlekedni. A természetvédelmi jogszabályok betartását a Természetvédelmi Őrszolgálat tagjai ellenőrzik, akik szükség esetén helyszíni bírság kiszabására is jogosultak. A látogatást megelőzően kérjük egyeztessen a terület természetvédelmi kezelőjével, az ANPI vagy a BNPI illetékes munkatársaival.

ELÉRHETŐSÉGEK:

Bükk Nemzeti Park Igazgatóság (BNPI)
3304 Eger, Sánc u. 6.; tel.: (36) 411-581;
e-mail: bnpttkarsag@bnp.kvvm.hu;
honlap: www.bnpi.hu

BNPI – Dél-borsodi Tájegységi Iroda
4450 Tiszalök, Rákóczi út 14.;
tel./fax: (42) 278-204

BNPI – Dél-hevesi Tájegységi Iroda
3373 Besenyőtelek, Tepély-puszta, Hotel Fauna;
tel./fax: (36) 441-020;
e-mail: heptk@axelero.hu

BNPI – Ipolyvölgye Tájegységi Iroda
3138 Ipolytarnóc Pf. 1.
tel./fax: (32) 454-188, (32) 454-113, (30) 349-5711

BNPI – Kelet-bükkii Tájegységi Iroda
3535 Miskolc, Árpád út 9.;
tel./fax: (46) 533-432, (46) 538-431, (30) 627-8284

BNPI – Mátrai Tájegységi Iroda
3232 Mátrafüred, Pálosvörösmarti út 38/3.;
tel./fax: (37) 320-287; e-mail: matraitk@axelero.hu

BNPI – Nógrádi Tájegységi Iroda
3100 Salgótarján Klapka Gy. út 3.;
tel./fax: (32) 413-255; e-mail: bnpnograd@chello.hu

Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság (ANPI) 3758
Jósvafő, Tengersizem oldal 1.;
tel.: (48) 506-000; fax: (48) 506-001;

e-mail: info.anp@axelero.hu;
honlap: <http://anp.nemzetipark.gov.hu>

ANPI – Zempléni Tájegységi Iroda
3994 Pálháza-Erdészet; tel./fax: (47) 370-516

TÁJVÉDELMI KÖRZETEK A BÜKKI (1–9.) ÉS AZ AGGTELEKI (10–11.) NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁGOK KEZELÉSÉBEN

	Védetté nyilvánítás	Terület (ha)
1. Hollókői Tájvédelmi Körzet	1977	141,2
2. Kelet-Cserhát Tájvédelmi Körzet	1989	6915,5
3. Karancs–Medves Tájvédelmi Körzet	1989	6709,0
4. Mátrai Tájvédelmi Körzet	1985	11 862,7
5. Hevesi Fűves Puszták Tájvédelmi Körzet	1993	13 377,6
6. Borsodi Mezőség Tájvédelmi Körzet	1989	17 932,2
7. Kesznyéteni Tájvédelmi Körzet	1990	6083,9
8. Tarnavidéki Tájvédelmi Körzet	1993	9569,8
9. Lázberci Tájvédelmi Körzet	1975	3633,8
10. Zempléni Tájvédelmi Körzet	1984	26 496,0
11. Tokaj–Bodrogyzug Tájvédelmi Körzet	1986	4578,6
Terület összesen:		107 300,3

LANDSCAPE PROTECTION AREAS IN THE ADMINISTRATIVE AREAS OF THE BÜKK AND AGGTELEK NATIONAL PARK DIRECTORATES

The North Hungarian Mountains and their southern forefronts are one of the most diverse regions of Hungary. Among its landscapes, andesite-, rhyolite and basalt-volcanic mountains, limestone plateaux gashed by karren fields, dolines and sinkholes as well as gentle hills laced by steep extrusions of sandstone, and accumulation plains covered by loess and flood plain sediments are all present. There is a wide range of vegetation covering the diverse structured landscape including various mid-mountainous forest associations and mountain meadows rich in flowers, mosaics shaped by the traditional landscape use of hillsides and the forest steppes of the Northern Great Plain and the flood-plain grove forests along the Rivers Tisza, Bodrog and Hernád.

Protection of the natural and cultural historical values of the area including three counties (Nógrád, Heves, Borsod–Abaúj–Zemplén) and extending to two further counties (Jász–Nagykun–Szolnok and Szabolcs–Szatmár–Bereg) is provided by the Bükk National Park Directorate (BNPD) and the Aggtelek National Park Directorate (ANPD). Of the approximately 1,327,500 hectares (ca. 15% of the area of Hungary) of operation area of the two directorates, 172,115.1 hectares are under national nature conservation in the forms of

- national parks (2),
- landscape protection areas (11),
- national nature conservation areas (22), as well as
- “ex lege” protected natural areas (bogs, saline lakes, Cumanian mounds, springs, caves and springs).

In this publication the 11 landscape protection areas managed by BNPD and ANPD are presented.

CHRÁNENÉ KRAJINNÉ OBLASTI NA ÚZEMIACH RIADITEĽTIEV NÁRODNÝCH PARKOV BÜKK A AGGTELEK

Stredné pohorie severného Maďarska a jeho južné predhorie patrí u nás k najrozmanitejším krajom. V týchto krajoch nájdeme andezitové a ryolitové pohoria a pohoria vulkanickej lávy, ľadovcové polia, vápencové planiny s priesakmi a ponormi, krotké pahorkatiny, spestrené smelými výčnelkami pieskovca, ako aj dokonalé nížiny pokryté sprašmi a usadeninami záplavového územia. Rastlinné pokrytie krajiny s rozmanitou stavbou je širokej škály, od rôznych lesných spoločenstiev a na kvetiny bohatých lesných lúk stredných hôr cez tradičným využívaním formované pahorkatiny a rastlinstvo lesostepi severného Alföldu, po háje záplavového územia Tiszy, Bodrogu a Hornádu.

Ochranu prírodných a kultúrno-historických hodnôt oblasti, ktoré sa rozprestiera v troch župách (Nógrád, Heves, Borsod–Abaúj–Zemplén) a ďalších dvoch sa dotýka (Jász–Nagykun–Szolnok, Szabolcs–Szatmár–Bereg) zabezpečuje Riaditeľstvo Národného parku Bükk (BNPI) a Riaditeľstvo Národného parku Aggtelek (ANPI). V oblasti spravovanej týmito dvoma riaditeľstvami na rozlohe 1.327.500 hektárov (skoro 15% rozlohy našej krajiny) je pod štátnou ochranou prírody 172.115,1 hektárov vo forme

- národný park (2 ks),
- chránená krajinná oblasť (11 ks),
- prírodná rezervácia celoštátneho významu (22 ks), a
- „ex lege“ chránené prírodné územia (mokrade, alkalické jazerá, kumánske mohyly, pramene, jaskyne a pramene)

V publikácii sa predstavia 11 chránených krajinných oblastí v správe ochrany prírody BNPI a ANPI.

BÁBAKALÁCS FÜZETEK – 4.

Ősi magyar háziállatok a Kesznyéteni Tájvédelmi Körzetben (K. G.)

Tavi rózsza (K. G.)

Kőpark a Karancs–Medves Tájvédelmi Körzetben (K. G.)

Sorozatszerkesztő:

BARÁZ CSABA

Szerkesztette:

BARÁZ CSABA, KISS GÁBOR

A kiadvány alapanyagául szolgáló írásos anyagokat összeállította:

BARÁZ CSABA, BORBÁTH PÉTER,
BODNÁR MIHÁLY, CSIKY JÁNOS,
FERENCZ ATTILA,
FIRMÁNSZKY GÁBOR,
HARMOS KRISZTIÁN,
ILONCZAI ZOLTÁN, JUDIK BÉLA,
KISS GÁBOR, LANTOS ISTVÁN,
MERCSEK JÓZSEF LÁSZLÓ,
PAPP VIKTOR GÁBOR,
PELLES GÁBOR,
SCHMOTZER ANDRÁS,
STOSZEK KRISZTINA,
SZARVAS IMRE, SZEGEDI ZSOLT,
TÓTH LÁSZLÓ, URBÁN LÁSZLÓ

A fényképeket készítette:

BARÁZ CSABA (B. Cs.),
BODNÁR MIHÁLY (B. M.),
CSIKY JÁNOS (Cs. J.),
ILONCZAI ZOLTÁN (I. Z.),
JUDIK BÉLA (J. B.),
JUHÁSZ RÓBERT (J. R.),
KISS GÁBOR (K. G.),
SCHMOTZER ANDRÁS (S. A.),
SULYOK JÓZSEF (S. J.),
SZITTA TAMÁS (Sz. T.)

A térképet szerkesztette:

SULYOK JÓZSEF

KÉSZÜLT AZ INTERREG IIIA
PROGRAM KERETÉBEN AZ
EURÓPAI UNIÓ ÉS
A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
FINANSZÍROZÁSÁVAL.

KIADJA:

BÜKKI NEMZETI PARK
IGAZGATÓSÁG

FELELŐS KIADÓ:

DUSKA JÓZSEF

NYOMDAI MUNKÁK:

GARAMOND KFT. EGER

GRAFIKA ÉS TÖRDELÉS:

MOLNÁR ZOLTÁN

ISBN 978-963-87289-6-8

EGER, 2007

MAGYARORSZÁG
SLOVENSKO
УКРАЇНА
Neighbourhood Programme

A projekt a
Magyarország-Szlovákia-Ukrajna
Szomszédsági programban,
az Európai Unió és a
Magyar Köztársaság
társfinanszírozásával valósul meg

Készült az INTERREG III A HU-SK-UA/05/01/154 pályázati projekt keretében